ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Science and Society: Journal of Political and Moral Theory

Vol 23 (2009)

Vol 22-23 (2009): Research and Innovation

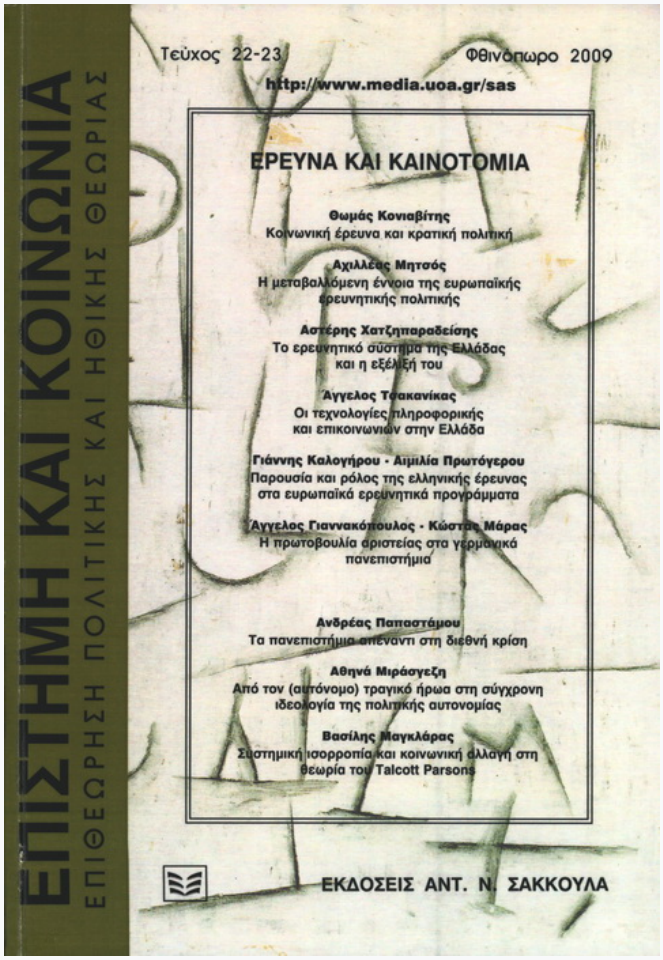

Social Research and State Policy

Θωμάς Κονιαβίτης

doi: 10.12681/sas.10321

Copyright © 2016, Θωμάς Κονιαβίτης

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

Κονιαβίτης Θ. (2016). Social Research and State Policy. *Science and Society: Journal of Political and Moral Theory*, *23*, 1–42. https://doi.org/10.12681/sas.10321

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 02/02/2026 22:28:20

Κοινωνική έρευνα και κρατική πολιτική

Θωμάς Κονιαβίτης*

Τι γίνεται με μια επιστήμη *που το αντικείμενό της αλλάζει;* Τι έγινε με την κοινωνιολογία και την κοινωνική έρευνα τη δεύτερη περίοδο του 20ου αιώνα, τη 'χρυσή εποχή' (1947-1973), σύμφωνα με την ορολογία του Eric Hobsbawm (2004), και τι ακολούθησε στη συνέχεια κατά την τρίτη περίοδο, εκείνη 'την εποχή των κρίσεων' με τις οποίες τέλειωσε ο 'σύντομος' αυτός αιώνας στις αρχές του 1990, όταν κατέρρευσαν τα καθεστώτα της ανατολικής Ευρώπης; Στο άρθρο αυτό υποστηρίζεται καταρχάς ότι οι τροποποιήσεις και οι εξειδικεύσεις που συντελέστηκαν στην κοινωνιολογία και στην κοινωνική έρευνα αυτό το χρονικό διάστημα (των δύο εποχών) βρίσκονται σε συνάρτηση με την εμφάνιση, τη γενικευμένη επικράτηση και την κρίση του κράτους ευημερίας· πιο συγκεκριμένα, με την αλλαγή του ρόλου του κράτους. Καθοριστικό για τις εξελίξεις στην κοινωνική έρευνα είναι το πρόβλημα που αναδεικνύεται από τις σχέσεις μεταξύ της 'κρατικής πολιτικής για την κοινωνική έρευνα' ['science policy', εφεξής: 'πολιτική για την επιστήμη'] και της 'κοινωνικής έρευνας που προσπαθεί να συνδράμει με επιστημονική γνώση την κρατική πολιτική' ['policy sciences', εφεξής 'έρευνα για την πολιτική']. Είναι ίσως η μοναδική περίοδος στην ιστορία της κοινωνιολογίας και της κοινωνικής έρευνας που οι σχέσεις των κοινωνικών επιστημών με την αναπαραγωγική λειτουργία του κράτους είναι τόσο άμεσες και τόσο εμφανείς. Ίσως ήταν οι αρμονικές σχέσεις μεταξύ κράτους και κοινωνικής έρευνας που συνέβαλαν ώστε οι επιπτώσεις στην κοινωνική έρευνα από την 'κρίση' του κράτους ευημερίας και τις νεο-φιλελεύθερες πολιτικές των συντηρητικών κυβερνήσεων να είναι τόσο αρνητικές. Υποστηρίζεται επίσης ότι, προς το τέλος της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές εκείνης του 1980, παρατηρείται μια νέα μεθοδολογική στροφή. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται ορισμένα βασικά 'πρότυπα εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας' και το άρθρο κλείνει με τον εντοπισμό συγκεκριμένων στοιχείων που είναι δυνατόν να οδηγήσουν στην επανεξέταση βασικών παραδοχών στις οποίες θεμελιώνεται η εφαρμοσμένη κοινωνική έρευνα κατά τρόπο που αυτή να ανταποκρίνεται πλέον στις νέες συνθήκες που δημιουργούνται την περίοδο της παγκοσμιοποίησης. Το άρθρο περιορίζεται στην εμπειρική (ή αναλυτική) κοινωνιολογία όπως αυτή αναπτύχθηκε στις ΗΠΑ και την Ευρώπη.

* Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου.

1. Κοινωνική έρευνα και κράτος ευημερίας

Εισαγωγή

Η εξέλιξη της κοινωνικής έρευνας από τον Μεσοπόλεμο μέχρι τη δεκαετία του 1990 περνά από ορισμένα στάδια τα οποία δεν είναι ανεξάρτητα από τις μεγάλες κοινωνικές αλλαγές.

Για τον James Coleman (1980), η παρακμή της σχολής του Σικάγου που επικρατούσε την περίοδο του Μεσοπολέμου στην Αμερική οφείλεται κυρίως στις αλλαγές που επήλθαν στη χώρα αυτή από την ενσωμάτωση των *τοπικών κοινωνιών* που τη συγκροτούσαν σ' ένα *ενιαίο σύνολο* σε εθνικό επίπεδο. Η κοινωνική έρευνα της σχολής του Σικάγου είχε μια τοπική θεώρηση· εκτιμούσε, δηλαδή, ότι η ανάδειξη (η διαφώτιση) των τοπικών προβλημάτων ίσως κινητοποιούσε τοπικές δυνάμεις για την απάλειψή τους. Με τις κοινωνικές αλλαγές, όμως, το επίκεντρο των ενδιαφερόντων (παραγωγής, αγοράς, επικοινωνίας, πληροφόρησης κ.λπ.) δεν περιορίζεται στην τοπικότητα αλλά επεκτείνεται σ' ολόκληρο το έθνος και στο σύνολο του πληθυσμού της χώρας. Η μετατόπιση των ενδιαφερόντων και των κοινωνικών πλαισίων ανάπτυξης των κοινωνικών σχέσεων από τις τοπικές κοινωνίες στο συνολικό εθνικό επίπεδο πρόβαλε νέες απαιτήσεις για την κοινωνική έρευνα. Το ενδιαφέρον μετατοπίζεται από το ιδιωτικό και το τοπικό σε δημόσιο και γενικό πλαίσιο για ολόκληρη τη χώρα. Η δε έρευνα που μπορεί να ανταποκριθεί στις νέες ανάγκες είναι η εφαρμοσμένη κοινωνική έρευνα με τη χρήση των ποσοτικών μεθόδων που προσαρμόζει και προτείνει ο P. Lazarsfeld και οι συνεργάτες του. Το ερευνητικό ενδιαφέρον για το ίδιο είδος προβλημάτων (επικοινωνίας, κοινής γνώμης, έρευνα της αγοράς κ.λπ.) συνεχίζεται και τη δεκαετία του 1950.

Η αλλαγή επέρχεται από τη δεκαετία του 1960, σύμφωνα με τις νέες απαιτήσεις της αυξημένης παρεμβατικής πολιτικής των κυβερνήσεων σε Αμερική και Ευρώπη. Η κοινωνική έρευνα εξειδικεύεται στην 'έρευνα για την πολιτική'. Η εφαρμοσμένη κοινωνική έρευνα με τη χρήση των ποσοτικών μεθόδων, που επικράτησε από τη δεκαετία του 1930 και στην οποία αναφέρεται ο Coleman, συνεχίζεται μέχρι σήμερα με πολλές φυσικά ανασκευές, διαφοροποιήσεις, προσθήκες νέων μεθόδων και τεχνικών, αλλά και απορρίψεις που συνοδεύονται με εναλλακτικές προσεγγίσεις.

Μπορεί κανείς να χωρίσει τις εξελίξεις στην κοινωνική έρευνα εκείνης της χρονικής περιόδου σε δύο μεγάλες φάσεις. Η πρώτη, από τα μέσα της δεκαετίας του 1930 έως τη δεκαετία του 1970, είναι η περίοδος της θεσμικής ενσωμάτωσης της κοινωνιολογίας στα πανεπιστήμια, της δημιουργίας ερευνητικών κέντρων

και της επίτευξης αρμονικών σχέσεων συνεργασίας μεταξύ κοινωνικής έρευνας και παρεμβατικής πολιτικής του κράτους ευημερίας. Η δεύτερη αρχίζει από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και τις αρχές εκείνης του 1980· είναι μια περίοδος αμφισβήτησης της κοινωνιολογίας και διάρρηξης των αρμονικών σχέσεων μεταξύ κράτους και κοινωνικής έρευνας: η στάση του πρώτου έναντι της δεύτερης είναι από επιφυλακτική έως αρνητική. Η κρίση της κοινωνιολογίας το συγκεκριμένο διάστημα χαρακτηρίζεται κυρίως ως θεσμική.

Πολιτική για την κοινωνική έρευνα

Οι αρμονικές σχέσεις κοινωνικής έρευνας και κράτους αρχίζουν συστηματικά κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και βελτιώνονται ακολούθως σύμφωνα με την επέκταση της παρεμβατικής πολιτικής του κράτους σε νέους τομείς της κοινωνίας. Η επιρροή που ασκούν στις κοινωνικές επιστήμες το κοινωνικό πλαίσιο, αφενός, και η πολιτική, αφετέρου, είναι φυσικά δεδομένη. Η επιρροή αυτή αυξάνει όσο αυξάνουν και οι προσδοκίες για τον θετικό ρόλο που είναι δυνατόν να παίξουν οι κοινωνικές επιστήμες στην ανασυγκρότηση του καπιταλισμού μετά τον πόλεμο, στην εξασφάλιση συνθηκών ευημερίας σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα και στην ενδυνάμωση των ιδεολογικών και πολιτικών θέσεων της Δύσης στον Ψυχρό Πόλεμο που δεν άργησε να ξεσπάσει. Έγκαιρα το κράτος διαπίστωσε την ανάγκη διαμόρφωσης μιας *ερευνητικής πολιτικής* [*science policy*] η οποία απέβλεπε σε πολλούς στόχους: α) στην προώθηση της επιστημονικής έρευνας και στη διάχυση των επιστημονικών ευρημάτων στην ευρύτερη κοινωνία, κυρίως όμως στην ιδιοποίηση, δηλαδή τη χρησιμοποίηση της κοινωνικής έρευνας για τη διαμόρφωση και άσκηση της δικής του πολιτικής· β) στον έλεγχο και την εποπτεία της ερευνητικής δραστηριότητας· η οποία επιδιώκεται, γ) με την οργάνωση του θεσμικού πλαισίου, την καθοδήγηση και τον συντονισμό της έρευνας με τους κρατικούς μηχανισμούς, την άνιση κατανομή των πιστώσεων στα ερευνητικά ιδρύματα, τη δημιουργία, στήριξη ή απόρριψη ερευνητικών κέντρων, την ενσωμάτωσή τους ή όχι στα πανεπιστήμια· επίσης, με τον καθορισμό των σχέσεων έρευνας και διδασκαλίας, αλλά και τον ορισμό των θεματικών για ερευνητικά προγράμματα που αφορούν στη διαμόρφωση και υλοποίηση της πολιτικής (Dror 1972: 229 επ., Goldschmidt 1972: 87 επ.). Αυτά τα ζητήματα θα μας απασχολήσουν στην παρούσα εργασία.

Έρευνα για διαμόρφωση και άσκηση πολιτικής

Υπό την πίεση των κοινωνικών συνθηκών αλλά και της θετικιστικής αντίληψης που επικρατούσε για 'ενότητα των επιστημών', οι κοινωνικοί επιστήμονες

αισθάνθηκαν την ανάγκη να τονίσουν περισσότερο την πλευρά εκείνη της κοινωνικής έρευνας που απέβλεπε στην παραγωγή γνώσης με σκοπό την '*επίλυση προβλημάτων*'. Οι επιδιώξεις του G. Lundberg (1947), που διατυπώθηκαν ήδη από τη δεκαετία του 1930, και του ευρύτερου ρεύματος των θετικιστών, όχι μόνον πραγματοποιήθηκαν αλλά τυποποιήθηκαν στη μεθοδολογική διαδικασία της εμπειρικής έρευνας.

Η μετατόπιση του ενδιαφέροντος στην κοινωνική έρευνα από τη μελέτη ενός 'αντικειμένου' στη μελέτη ενός 'προβλήματος' είναι πολύ σημαντική. Συνεπάγεται την εγκατάλειψη επιδίωξης γνώσης που θεωρείται ως ανταπόκριση, αναπαράσταση, αντανάκλαση της πραγματικότητας, για ένα είδος γνώσης που *συμμετέχει και διαμορφώνει* την πραγματικότητα. Με αυτή τη μετατόπιση εξασφαλίστηκαν οι προϋποθέσεις σύγκλισης και αρμονικής συνεργασίας μεταξύ παρεμβατικής πολιτικής και κοινωνικής έρευνας. Αυτή η προϋπόθεση, η οποία ισχύει γενικά για την εφαρμοσμένη κοινωνική έρευνα, αποτελεί και τη βάση για τη διαμόρφωση μιας εξειδικευμένης προσέγγισης 'policy sciences' που, στις αρχές της δεκαετίας του 1950, επιδιώκει να αποκτήσει το status μιας ιδιαίτερης αυτόνομης επιστήμης η οποία φιλοδοξεί να καλύψει τον χώρο που δημιουργείται από τις σχέσεις μεταξύ επιστημονικής γνώσης και εξουσίας.

Αυτή λοιπόν η προσέγγιση 'policy sciences' (επιστήμη στην υπηρεσία της πολιτικής, χρήσιμη στη διαμόρφωση και την άσκηση της πολιτικής ή, στον ενικό, 'policy science', όπως χρησιμοποιείται εδώ: 'επιστήμη για την πολιτική') θα μας απασχολήσει στη συνέχεια, ιδιαίτερα στις σχέσεις της με την κρατική πολιτική για τις κοινωνικές επιστήμες.[1]

Αυτό που ακολουθεί είναι μια σύντομη αναφορά στις διαφοροποιήσεις που συντελούνται στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης. Οι αρχικές θέσεις και οι στόχοι διατυπώνονται στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Η πρώτη διαφοροποίηση επέρχεται κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 και προέρχεται κυρίως από την πίεση των αναγκών της διαρκώς αυξανόμενης παρεμβατικής πολιτικής του κράτους ευημερίας και της επιθυμίας των κοινωνικών επιστημόνων να συμμετέχουν σ' αυτή τη διαδικασία. Οι συνέπειες από τις σχέσεις κοινωνικής έρευνας και πολιτικής γίνονται εμφανείς στη θεσμική οργάνωση των κοινωνικών επιστημών. Άλλη μία μεγάλη διαφοροποίηση της 'επιστήμης για την πολιτική' εμφανίζεται προς το τέλος της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές εκείνης του 1980, με την κρίση του κράτους ευημερίας και την εφαρμογή των συντηρητικών και φιλελεύθερων πολιτικών. Τέλος, σχετική προσπάθεια 'αναθέρμανσης' του ενδιαφέροντος για την προσέγγιση αυτή ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1990.

Αρχικές θέσεις

Το 1951 εκδίδεται από τους Daniel Lerner και Harold Lasswell ο συλλογικός τόμος *The Policy Sciences, Recent Developments in Scope and Method* στον οποίο πρέπει να σταθούμε για να δούμε τι είναι η 'επιστήμη για την πολιτική' και ποια η απήχησή της στην κοινωνική έρευνα.

Στο πρώτο κεφάλαιο, με τίτλο 'Policy Orientation', ο Lasswell παρουσίασε την πιο συστηματικοποιημένη και προσαρμοσμένη στις σύγχρονες απαιτήσεις εκδοχή της προσέγγισης 'policy sciences' (1951: 3-15). Σύμφωνα με αυτόν η επιστήμη για την πολιτική ασχολείται: α) με την εξήγηση των διαδικασιών διαμόρφωσης και εκτέλεσης της πολιτικής και β) με τον εντοπισμό δεδομένων καθώς και με την ερμηνεία τους κατά τρόπο σχετικό με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η πολιτική σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο (1951: 3, 14).

Ο Lasswell θεμελιώνει την πρότασή του σε δυο παραδοχές. Πρώτον: η πολιτική είναι μια ορθολογική διαδικασία η οποία αναβαθμίζεται με τη χρήση της ορθής πληροφόρησης και με έγκυρη επιστημονική γνώση. Δεύτερον: η 'επιστήμη για την πολιτική' βασίζεται στη χρήση των ποσοτικών μεθόδων και του προτύπου των φυσικών επιστημών. Όσο οι μέθοδοι με τις οποίες επιτυγχάνεται η ενσωμάτωση της επιστημονικής γνώσης στη διαμόρφωση των αποφάσεων γίνονται πιο ακριβείς τόσο αναβαθμίζεται η 'επιστήμη για την πολιτική'. Όσο πιο αποτελεσματική είναι η επικοινωνία μεταξύ ερευνητών, επιστημονικών συμβούλων και πολιτικών τόσο αυξάνει η αναβάθμιση και η αποδοτικότητα. Γι' αυτό ο Lasswell προτείνει τη δημιουργία νέων θεσμών, νέων ερευνητικών κέντρων ή και την αναπροσαρμογή των υπαρχόντων προς αυτή την κατεύθυνση. Αυτό προϋποθέτει και συνεπάγεται τη δημιουργία κλίματος συνεργασίας μεταξύ επιστημόνων και πολιτικών.

Σε ό,τι αφορά την απάντηση σε ερωτήματα που πιθανόν να προκύψουν ως προς την αντικειμενικότητα των επιστημών από τη συνεργασία μεταξύ επιστημόνων και άλλων επαγγελματιών, δηλαδή από τον συγκερασμό επιστημονικής γνώσης και απλής εμπειρίας, ο Lasswell την εντοπίζει στην αυστηρή εφαρμογή των μεθόδων. Αυτό που κατισχύει είναι η επιστημονική γνώση η οποία μπορεί να καρποφορήσει με την επεξεργασία της εξω-επιστημονικής γνώσης και των ιδεών. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι, κατά τη δεκαετία του 1980, παρατηρούμε την αποδοχή των αντίθετων σχέσεων από τους ερευνητές της 'επιστήμης για την πολιτική'. Παράδειγμα: ένα από τα βασικά πρότυπα, το 'πρότυπο διαντίδρασης' όπου η προσφερόμενη επιστημονική γνώση αποτελεί έναν μόνον από τους παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της πολιτικής. Δηλαδή η διαμόρφωση

της πολιτικής παύει να θεωρείται αυστηρή ορθολογική διαδικασία. Στο ζήτημα αυτό όμως θα επανέλθουμε.

Η 'έρευνα για την πολιτική' προσανατολίζεται στη μελέτη 'προβλημάτων' της πολιτικής. Ο Lasswell θεωρεί ότι αφού 'η μάχη για τη μέθοδο έχει κερδηθεί', είναι καιρός για τους κοινωνικούς επιστήμονες να θεωρήσουν τη μέθοδο ως δεδομένη και να προχωρήσουν στην εφαρμογή της προβαίνοντας στην επιλογή σημαντικών προβλημάτων προς μελέτη και επίλυση. Σε αντίθεση με τις μετέπειτα εξελίξεις, η 'επιστήμη για την πολιτική', κατά τον Lasswell, δεν ασχολείται με τα άμεσα προβλήματα της γραφειοκρατίας αλλά με τα θεμελιώδη, όπως είναι η ειρήνη, η ευημερία, η παραγωγική εργασία, η δημοκρατία. Οι στόχοι είναι καθολικοί. Η προσέγγιση που σκιαγραφεί '[...] αποβλέπει σε μια παγκόσμια κοινότητα στην οποία η αξιοπρέπεια του ανθρώπου είναι υπαρκτή στη θεωρία και στην πραγματικότητα [...] γιατί οι άνθρωποι του κόσμου συγκροτούν μια κοινότητα. Ο ένας επηρεάζει την τύχη του άλλου [...]'. Προσδοκούσε δε την εξέλιξη των policy sciences σε policy sciences of democracy (Lasswell 1951: 10, 11).

Θεωρεί επίσης αναγκαίο τον ρόλο των 'θεωρητικών κατασκευών', των προτύπων στη μεθοδολογική διαδικασία και αποβλέπει στην επίτευξη ορθολογικών σχέσεων μεταξύ στόχων και μέσων. Το μόνο μη ορθολογικό στοιχείο σε ολόκληρη τη μεθοδολογική διαδικασία είναι η αρχική επιλογή και η απόφαση του ερευνητή να ασχοληθεί ή όχι με ένα συγκεκριμένο πρόβλημα. Ο ερευνητής θα πρέπει να καταπιάνεται με προβλήματα συμβατά με τις αξίες που ο ίδιος αποδέχεται. Κατά τη διεξαγωγή της έρευνας υποστηρίζει την αξιολογική ουδετερότητα που εξασφαλίζεται με την αντικειμενική χρήση των μεθόδων. Η *διεπιστημονικότητα* αποτελεί και αυτή ένα από τα βασικά καθήκοντα της επιστήμης για την πολιτική. Και αυτό λόγω του σύνθετου χαρακτήρα των κοινωνικών προβλημάτων με τα οποία ασχολείται και τα οποία ωθούν και προσανατολίζουν την έρευνα σε διεπιστημονική προσέγγιση (με βασικά στοιχεία προερχόμενα από τη κοινωνιολογία, την πολιτική επιστήμη και την οικονομία). Τέλος, η 'έρευνα για την πολιτική' θα πρέπει πάντα να λαμβάνει υπόψη της το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ασκείται η πολιτική και την πλοκή των σημαντικότερων συμβάντων (όπως παρελθόν, παρόν και μελλοντικές προοπτικές) μιας ιστορικής περιόδου.

Πλην όμως η ευρεία αυτή αντίληψη του Lasswell δεν είχε συνέχεια. Τη δεκαετία του 1950 δεν έτυχε ιδιαίτερης προσοχής. Το θεωρητικό μέρος εγκαταλείφθηκε. Τη δε δεκαετία του 1960, όταν απέκτησε επικαιρότητα, η εφαρμογή της δεν διαφέρει πολύ από την εφαρμοσμένη κοινωνική έρευνα. 'Η επιστήμη για την πολιτική', σε αντίθεση με τις προσδοκίες του Lasswell, περιορίστηκε στο να συμβάλει με αρμόζουσα και έγκυρη γνώση στη διαμόρφωση και την υλοποίηση κυρίως της βραχυπρόθεσμης αλλά και της τρέχουσας πολιτικής. 'Policy science' και 'science

policy' κατέληξαν να έχουν κοινούς στόχους: τους στόχους της πολιτικής, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τη σχετική τουλάχιστον *αυτονομία* των κοινωνικών επιστημών. Έτσι η ευημερία και η οικονομική ανάπτυξη θεωρήθηκαν ως αποτέλεσμα της ορθής (ορθολογικής) παρεμβατικής πολιτικής, η οποία προϋποθέτει την έγκυρη πληροφόρηση και τη γνώση που είναι σε θέση να προσφέρει η κοινωνική έρευνα. Τα προβλήματα αντιμετωπίζονται με την κοινωνική μηχανική [social engineering]. Η 'ορθολογικοποίηση' της μεταρρυθμιστικής πολιτικής και η 'πολιτικοποίηση' της έρευνας γίνονται δύο πλευρές της ίδιας διαδικασίας. Δεν νομίζω ότι χρειάζοντας ιδιαίτερες διευκρινίσεις για το γεγονός ότι οι σχέσεις αλληλεπίδρασης κοινωνικής έρευνας και πολιτικής είναι πιο στενές στις σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις· ότι το κράτος ευημερίας συμπίπτει, όμως δεν ταυτίζεται, με κάποιο είδος σοσιαλδημοκρατικής διακυβέρνησης· ή ότι οι σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις δεν εφαρμόζουν και φιλελεύθερες πολιτικές. Γι' αυτό και απαιτούνται συγκεκριμένες αναλύσεις σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Για λόγους που θα γίνουν ευκρινέστεροι στη συνέχεια, η 'επιστήμη για την πολιτική' θεωρείται ως μια μεθοδολογική προσέγγιση εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας, εμπειρικού και διεπιστημονικού χαρακτήρα, που προσανατολίζεται στη μελέτη και επίλυση κοινωνικών, οικολογικών κ.λπ. προβλημάτων, πέραν της δημόσιας πολιτικής και για άλλους ενδιαφερομένους (επιχειρήσεις, επαγγελματικά σωματεία, μη κυβερνητικές οργανώσεις κ.λπ.). Ο όρος 'policy' αφορά τη διαφορά 'περιεχομένου', προέρχεται δηλαδή από το είδος των προβλημάτων στα οποία εφαρμόζεται, προβλήματα που είναι δυνατόν να είναι κρατικών πολιτικών με την ευρεία έννοια του όρου. Φυσικά ολόκληρη η ερευνητική διαδικασία συνοδεύεται από μια σειρά όρων, σχέσεων και επικαθορισμών που προέρχονται από τους ασκούντες εξουσία. Επίσης, όπως παρατηρεί ο Lasswell (1951), ως 'περιεχόμενα' θεωρούνται οι μέθοδοι, τα επιστημονικά ευρήματα από τη μέχρι τώρα εφαρμογή της 'έρευνας για την πολιτική' και, φυσικά, τα ευρήματα της πολιτικής επιστήμης· επίσης όμως και τα ευρήματα όλων των άλλων επιστημών είναι δυνατόν να χρησιμεύσουν στη διαμόρφωση, την άσκηση και την υλοποίηση της πολιτικής.

Κοινωνική πολιτική και θεσμική οργάνωση

Η μεγάλη έκρηξη των κοινωνικών επιστημών και ιδιαίτερα της κοινωνιολογίας και κοινωνικής έρευνας άρχισε τη δεκαετία του 1960. Και μπορεί μεν ορθά η δεκαετία αυτή να ταυτίζεται με την κριτική που εκφράστηκε κατά της επιστήμης και των τεχνολογικών και τεχνοκρατικών συνεπειών της, όμως η ίδια αυτή περίοδος είναι εκείνη των μεγάλων θεσμικών καινοτομιών και της εισβολής στις ευρωπαϊκές χώρες της κοινωνιολογίας και της κοινωνικής έρευνας στην αμερικανική τους εκδοχή. Η οικονομική πολιτική στην κατεύθυνση του Keynes και γενικό-

τερα η παρεμβατική πολιτική επεκτείνεται σε όλους τους τομείς στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης. Επέκταση και αναβάθμιση παρατηρείται επίσης και στην κοινωνική έρευνα. Κατά τον Coleman (1986: 1318) το μεγαλύτερο μέρος της εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας, όχι μόνον στην Αμερική αλλά και στις ευρωπαϊκές χώρες, εφαρμόζεται στην πολιτική κατεύθυνση επίλυσης των κοινωνικών προβλημάτων. Οι ενδιαφερόμενοι δηλαδή για την εφαρμοσμένη κοινωνική έρευνα δεν είναι οι ιδιώτες αλλά κυρίως οι κυβερνήσεις και ορισμένοι άλλοι 'συλλογικά δρώντες', όπως εργατικά σωματεία, εθελοντικές οργανώσεις κ.λπ.

Το βασικό στοιχείο που προκύπτει από την αναβάθμιση του ρόλου της κοινωνικής έρευνας στη συμβολή της υλοποίησης των στόχων του κράτους ευημερίας είναι η οργάνωσή της. Αυτή η οργάνωση προσπαθεί ν' ανταποκριθεί και να συνδυάσει τρία τουλάχιστον βασικά ενδιαφέροντα: τα επιστημονικά ενδιαφέροντα του ερευνητή και την τήρηση των κριτηρίων επιστημονικότητας· τις γνωστικές ανάγκες που προκύπτουν από τα κοινωνικά προβλήματα με τα οποία ασχολείται η έρευνα· και τα ενδιαφέροντα της πολιτικής βούλησης. Τρία επίσης είναι και τα βασικά επίπεδα οργάνωσης. Πρώτον, η δημιουργία κρατικών οργανισμών για τον πολιτικό καθορισμό των στόχων και του ελέγχου της έρευνας συνολικά, καθώς και την κατανομή των πόρων. Επίσης, απαραίτητος είναι, αν δεν έχει γίνει διαφορετικά, ο καθορισμός μηχανισμών, τρόπων 'σύνδεσης' των ερευνητικών ιδρυμάτων και των ερευνητών με συγκεκριμένες δημόσιες αρχές υπεύθυνες έναντι του κράτους. Δεύτερον, οι τομείς έρευνας οι οποίοι συνήθως ανταποκρίνονται και κατανέμονται στα διάφορα υπουργεία και γραμματείες που εξειδικεύουν τις θεματικές και τον έλεγχο. Και τρίτον, η θεσμοποίηση των κοινωνικών επιστημών και της κοινωνικής έρευνας. ιδιαίτερα της κοινωνιολογίας και της πολιτικής επιστήμης, με έμφαση στην 'έρευνα για την πολιτική'.

Τη δεκαετία λοιπόν του 1960 δημιουργούνται πολλά ερευνητικά κέντρα στη Βόρειο Αμερική αλλά και στη Δυτική Ευρώπη εντός και εκτός των πανεπιστημίων καθώς και σε διευθύνσεις υπουργείων και άλλων δημοσίων υπηρεσιών. Ορισμένα από αυτά έχουν μεγάλη αυτονομία, άλλα βρίσκονται σε στενή σχέση με τις κρατικές υπηρεσίες για την κάλυψη συγκεκριμένων αναγκών τους (Dahlström 1979, Trist 1972: κεφ. 6, ιδιαίτερα σ. 106επ., Wittrock 2008: 43-51).[2] Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί η δημιουργία διεθνών οργανισμών ή η ανασύσταση προϋπαρχόντων όπως έγινε με τον Οργανισμό για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη [Organization for Economic Co-operation and Development, OECD] το1961, η επιρροή του οποίου στα κράτη-μέλη του ακόμη και για ερευνητικά ζητήματα υπήρξε σημαντική. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι, τόσο η έρευνα όσο και η οργάνωσή της, με την κινητοποίηση διαφόρων μηχανισμών και θεσμών, συντελείται στα πλαίσια του 'πολιτικού χώρου' –βάσει της ορολογίας του P. Rossi (1982: 289)–,

στην έκταση δηλαδή των εναλλακτικών δυνατοτήτων κοινωνικής πολιτικής που είναι *πολιτικά* αποδεκτές. Και ναι μεν η οργανωτική αυτή δομή πιθανόν να διαφοροποιείται σύμφωνα με τις ιδιαιτερότητες κάθε χώρας, αυτό όμως που παραμένει περισσότερο σταθερό είναι ο πολιτικός επικαθορισμός ακόμη και της σχετικής αυτονομίας της έρευνας. Ας πάρουμε για παράδειγμα τον ΟΟΣΑ.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960, μία από τις βασικότερες παραδοχές του Οργανισμού ήταν ότι η οικονομική ανάπτυξη επιτυγχάνεται με σχεδιασμό σε εθνικό επίπεδο στην κατεύθυνση του κράτους ευημερίας. Στο κείμενο που χρησίμευσε ως βάση για τη συζήτηση μεταξύ των υπουργών των κρατών-μελών του Οργανισμού (1963), υπευθύνων για την έρευνα στις χώρες τους, η παραδοχή αυτή είναι σαφής. Στο πρώτο μέρος αυτού του κειμένου ('Science, Economic Growth, and Government Policy', OECD 1963), οι συγγραφείς αναφέρονται στον τρόπο θεώρησης της έρευνας από την οπτική της οικονομικής ανάπτυξης και, στο δεύτερο, στις επιπτώσεις αυτής της θεώρησης σε ό,τι αφορά τον προγραμματισμό των μελών του ΟΟΣΑ. Η γενική παραδοχή που διαπερνά ολόκληρο το κείμενο είναι ότι η αντίληψη lassez-faire του φιλελευθερισμού είναι πια ξεπερασμένη και ότι, από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά, έχει επικρατήσει μια διαφορετική αντίληψη, αυτή του σχεδιασμού και της κρατικής παρέμβασης, στην οποία και θεμελιώνεται το κείμενο (Gustavsson 1971: 216-217). Στο τέλος όμως της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές εκείνης του 1980, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης καθίσταται ένας από τους βασικότερους πολέμιους του κράτους ευημερίας. Συμβάλλει τα μέγιστα στη διαμόρφωση ενός ιδεολογικού κλίματος 'κρίσης της κοινωνικής πολιτικής' και νομιμοποιεί συντηρητικές κυβερνήσεις και πολιτικές. Το κράτος ευημερίας θεωρείται ο κύριος υπεύθυνος της οικονομικής κρίσης των χωρών της Δυτικής Ευρώπης και των Ηνωμένων Πολιτειών. Πολλοί επικριτές θεωρούν ότι προβλέψεις του Οργανισμού προκαταλαμβάνουν ή συνηγορούν υπέρ των συντηρητικών πολιτικών. Πολλοί επίσης τον θεωρούν έναν από τους βασικούς παράγοντες επανεκλογής του Reagan το 1984 (Rein & Schon 1991/2008: 280-281). Οι Rein & Schon αναφέρουν ότι, στη συνέχεια, ο ΟΟΣΑ τροποποίησε τις θέσεις του. Αποδέχθηκε ότι τα επιχειρήματά του ήταν υπερβολικά και ότι υπήρχαν περιθώρια που επέτρεπαν κάποια περιορισμένη ανάπτυξη στο κράτος ευημερίας.

Το ζήτημα όμως που προκύπτει εδώ, γι' αυτό άλλωστε και αναφέρεται, είναι ότι η τροποποίηση αυτή χρησιμοποιεί και στηρίζεται στα ίδια εμπειρικά στοιχεία βάσει των οποίων ο Οργανισμός είχε καταλήξει νωρίτερα στα περί κρίσης και αποτυχίας του κράτους ευημερίας. Διαπιστώνονται δηλαδή δύο διαφορετικές γενικεύσεις, δύο διαφορετικές ερμηνείες των ίδιων εμπειρικών στοιχείων. Και δεν πρόκειται απλά για την αλλαγή της πολιτικής του Οργανισμού. Άλλωστε ο

ΟΟΣΑ προσπαθεί να ανταποκριθεί στα προβλήματα που παρουσιάζονται στα κράτη-μέλη που τον απαρτίζουν. Γι' αυτό και η επιρροή της ιδεολογικο-πολιτικής τάσης που επικρατεί μεταξύ των ισχυρών κρατών είναι καθοριστική στην οριοθέτηση των πλαισίων μέσα στα οποία μπορούν να υπάρξουν αποκλίσεις. Το σημαντικότερο στην προκειμένη περίπτωση είναι οι συνέπειες που αποκαλύπτουν τον επικαθοριστικό ρόλο της πολιτικής στην έρευνα, ακόμη και στις γενικεύσεις των ίδιων εμπειρικών δεδομένων. Δεν θα αναζητηθούν εδώ οι λόγοι της αλλαγής στην αντίληψη του Οργανισμού, κατά πόσον δηλαδή αυτή οφείλεται σε κάποιον ιδεολογικό συσχετισμό και σε συγκρούσεις στο εσωτερικό του (στην κατεύθυνση των L. Althusser και N. Πουλαντζά) ή εάν, όπως αποδέχονται οι Rein & Schon (2008: 280-281), οφείλεται στο ότι τη νέα έκθεση του ΟΟΣΑ συνέγραψαν άλλα πρόσωπα τα οποία και αποδέχονταν ένα διαφορετικό εννοιολογικό πλαίσιο αναφοράς που οδήγησε σε διαφορετική 'ανάγνωση' των γεγονότων. Αρκούμαστε στην αναφορά του ιστορικού γεγονότος της χρονικής περιόδου που εξετάζουμε: η πολιτική δηλαδή στις σχέσεις της με τη θεσμικά οργανωμένη κοινωνική έρευνα είναι αυτή που ορίζει τα πλαίσια της 'σχετικής αυτονομίας' της έρευνας και στα πλαίσια αυτά μπορεί να υπάρχουν διαφορετικές εξηγήσεις που θεμελιώνονται στα ίδια εμπειρικά στοιχεία.

Έως τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1970 η κοινωνική έρευνα στήριζε τις πολιτικές κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, τουλάχιστον με την παροχή εμπειρικών δεδομένων (ακόμη και με λεπτομερειακά στοιχεία που αναφέρονται στο επίπεδο διαβίωσης του συνολικού πληθυσμού μιας χώρας, όπως στη Φιλανδία ή τη Σουηδία το 'Levnadsnivå undersökningar' ['Έρευνες του επιπέδου διαβίωσης'] πρόγραμμα που άρχισε να εφαρμόζεται και σε πολλές άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και την παρακολούθηση της διακύμανσης συγκεκριμένων στατιστικών μεγεθών στους περισσοτέρους τομείς άσκησης κοινωνικής πολιτικής. Συνέβαλε, με διάφορους βαθμούς επιτυχίας, στον σχεδιασμό κοινωνικής πολιτικής, στην ανάπτυξη και τελειοποίηση των 'μέσων' και του τρόπου των κυβερνητικών παρεμβάσεων, στη διαπίστωση της υλοποίησης των κοινωνικών αλλαγών και στην αξιολόγηση των συνεπειών τους. Καθώς επίσης στην ανάδειξη νέων κοινωνικών πεδίων που χρειάζονται παρεμβάσεις κοινωνικής πολιτικής. Και είναι βεβαίως περιττό να αναφερθεί η εκπαιδευτική προσφορά της κοινωνιολογίας στην εξειδίκευση του προσωπικού που υλοποιεί την κοινωνική πολιτική.

Η κρίση του κράτους ευημερίας και της κοινωνικής έρευνας

Πλην όμως, όσο αυξάνονται οι απαιτήσεις των πολιτικών για απόκτηση γνώσης άμεσα εφαρμόσιμης στην αντιμετώπιση των προβλημάτων, μειώνεται διαρκώς η αυτονομία της έρευνας. Φυσικά, οι απαιτήσεις έμειναν ανικανοποίητες, για

πολλούς λόγους με τους οποίους θα ασχοληθούμε στο επόμενο κεφάλαιο. Στη δημιουργία προσδοκιών στους πολιτικούς είχαν συμβάλει και οι κοινωνικοί επιστήμονες, οι οποίοι πίστευαν ότι η ανάπτυξη της τεχνολογίας της κοινωνικής έρευνας των τελευταίων χρόνων τους παρείχε τη δυνατότητα να ανταποκριθούν στις αυξημένες απαιτήσεις.

Η κρίση του κράτους ευημερίας σήμανε και την κρίση της κοινωνικής έρευνας. Ήταν βεβαίως ζήτημα χρόνου να εμφανισθεί η κρίση, όχι μόνο λόγω των εξωτερικών παραγόντων (μείωση των δαπανών για άσκηση κοινωνικής πολιτικής και εκείθεν μείωση ή ελαχιστοποίηση της χρηματοδότησης της έρευνας) αλλά και εσωτερικών λογικο-μεθοδολογικών προβλημάτων, όπως η επέκταση της χρήσης των ποσοτικών μεθόδων και τεχνικών σε περιοχές του κοινωνικού χώρου που οριοθετούνται πέρα από τα όρια των δυνατοτήτων τους –η εφαρμογή τους, δηλαδή, υπερέβη τα όρια *της μεθοδολογικής τους επάρκειας*. Η αμφισβήτηση των στόχων της κοινωνικής έρευνας, η υπόδειξη των περιορισμών της, η ανάδειξη των λογικών αντινομιών που αυτή περιείχε και οι αναζητήσεις εναλλακτικών μεθοδολογικών διαδικασιών και μέσων (ποιοτικών μεθόδων), στοιχεία που προϋπήρχαν και συμβίωναν παράλληλα με την επίσημη εκδοχή, αποκτούν μεγαλύτερη δημοσιότητα και η αποδοχή τους γενικεύεται. Η κρίση, από *διαρκής* και περιορισμένη στα πλαίσια της επιστημονικής κοινότητας, γίνεται πια ανοιχτή, *οξεία* σύμφωνα με την ορολογία του R. Merton (1976: 111-113).

Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές εκείνης του 1980 η κρίση γενικεύεται. Τα συντηρητικά και φιλελεύθερα κόμματα ταυτίζουν την κοινωνική έρευνα με την κοινωνική πολιτική και τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, σύγκλιση (όχι ταύτιση) που συνέπεσε ιστορικά χωρίς όμως να συμπίπτει και λογικά. Οι σχέσεις συνεργασίας εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας και πολιτικής μετατρέπονται τώρα σε σχέσεις σύγκρουσης και ρήξης. Η φιλελεύθερη πολιτική που ακολουθεί, αποδεκτή σε πολλά σημεία και από σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις – δηλαδή πολιτική εξορθολογισμού των κρατικών υπηρεσιών, μείωσης των κρατικών δαπανών, μείωσης της κοινωνικής πολιτικής, μείωσης της παρεμβατικής πολιτικής του κράτους και στήριξης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας– παρασύρει και την κοινωνική έρευνα. Η στρατηγική των συντηρητικών κυβερνήσεων δεν περιορίζεται μόνο στη μείωση της χρηματοδότησης, αλλά προχωρεί στη ενίσχυση και τη δημιουργία νέων ιδιωτικών επιχειρήσεων έρευνας και, συνακόλουθα, στη στήριξη εκείνων των 'δεξαμενών σκέψης' [think tanks] που είναι προσανατολισμένες ιδεολογικά στη δική τους πολιτική.

Η αντίδραση των κοινωνικών επιστημόνων διέφερε από χώρα σε χώρα. Στις ΗΠΑ αντέδρασαν με τη δημιουργία του Consortium of Social Sciences Association [COSSA]. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, όπως αναφέρει ο Rossi

(από τα στοιχεία της National Academy of Science 1981), το 75% των συμβολαίων του υπουργείου Παιδείας των ΗΠΑ για έρευνες αξιολόγησης έγινε με δώδεκα (12) από τις μεγαλύτερες ιδιωτικές ερευνητικές επιχειρήσεις, μόνο το 5% συνήφθη με πανεπιστήμια και το υπόλοιπο 20% με μικρότερα ιδιωτικά ερευνητικά γραφεία. Ο ίδιος δε υπολόγισε ότι η βιομηχανία εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας αποτελείτο από 500 περίπου ιδιωτικές επιχειρήσεις και 50 πανεπιστήμια. Το 40% έως 50% των ομοσπονδιακών κεφαλαίων για εφαρμοσμένη κοινωνική έρευνα πηγαίνει σε επιχειρήσεις και ιδιωτικά ερευνητικά κέντρα που διαθέτουν πια αρτιότερη υποδομή και περισσότερο εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό απ' ό,τι τα πανεπιστήμια (Rossi 1981: 289-290).

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά μπορεί κανείς να καταλήξει ως εξής: από το 1950 ως τα τέλη της δεκαετίας του 1970, η κοινωνική έρευνα στις σχέσεις της με την πολιτική προσπάθησε να ανταποκριθεί κατά διαφορετικούς τρόπους σε δύο μεγάλους στόχους. Ο πρώτος ήταν η ανάλυση και η εξήγηση της πολιτικής· ο δεύτερος η θετική συμβολή της στη διαμόρφωση και την υλοποίησή της. Σχετικά με τον πρώτο στόχο, διαπιστώνεται ότι οι ερευνητές ίσως να μην επιδίωξαν να αναπτύξουν 'την επιστήμη για την πολιτική' ικανοποιητικά, όπως την οραματίστηκε ο Lasswell. Η πλευρά αυτή αφέθηκε στη δικαιοδοσία της πολιτικής επιστήμης. Όσο δε αφορά την επίτευξη του δεύτερου στόχου, η έρευνα για άσκηση και υλοποίηση της πολιτικής προσέφερε σεβαστή στήριξη, με ακριβή πληροφόρηση και έγκυρη γνώση βασισμένη σε στατιστικά στοιχεία. Βοήθησε στην επίλυση προβλημάτων και στην αξιολόγηση των αλλαγών που επέφερε η κοινωνική πολιτική.

Συγχρόνως, η αναγνώριση, η οικονομική και θεσμική στήριξη της κοινωνικής έρευνας από το κράτος αλλά και η προσπάθεια των κοινωνικών επιστημόνων να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της πολιτικής, όλα αυτά μαζί συνέβαλαν σημαντικά στην τελειοποίηση της τεχνολογίας της έρευνας με την ανακάλυψη νέων εργαλείων ή την προσαρμογή μεθόδων και τεχνικών άλλων επιστημών στις απαιτήσεις της (Abell 1990). Είναι περιττό να τονιστεί η μεγάλη συμβολή στην κοινωνική έρευνα της εισβολής και φυσικά της χρήσης των ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Πλην όμως η συνεργασία αυτή στάθηκε εμπόδιο στην ανάπτυξη της κοινωνιολογίας στο σύνολό της. Η εμμονή στην ανάπτυξη της τεχνολογίας της έρευνας με υπερτροφία των ποσοτικών μεθόδων οδήγησε στην αναγνώριση ενός συγκεκριμένου είδους θεωρίας της οποίας η εμπειρική στήριξη σπάνια επιτυγχάνεται ικανοποιητικά. Και στη συνέχεια, η προσκόλληση στον ρόλο αυτών των μεθόδων οδήγησε σε λανθασμένους τρόπους υπέρβασης του κενού που δημιουργείται μεταξύ θεωρίας και εμπειρίας. Αυτό που βάλλεται είναι η θεωρία

Η παραδοχή δε ότι η άσκηση της πολιτικής είναι μια ορθολογική διαδικασία που πραγματώνεται με τη χρήση έγκυρης επιστημονικής γνώσης οδήγησε στην επικράτηση του προτύπου της 'κοινωνικής μηχανικής' του οποίου η ασυμβατότητα σε πολλές περιπτώσεις καθώς και οι μεθοδολογικοί περιορισμοί συνέβαλαν στην αμφισβήτηση του κύρους της κοινωνικής έρευνας.

Στη δε δεύτερη περίοδο, που άρχισε από το τέλος της δεκαετίας του 1970 και τις αρχές εκείνης του 1980, 'η πολιτική για την επιστήμη' των συντηρητικών κυβερνήσεων περιορίζει την κοινωνική έρευνα κυρίως στην *αξιολόγηση* των διαφόρων κρατικών οργανισμών, ακόμη και των ίδιων των ερευνητικών προγραμμάτων με κριτήρια που εκφράζουν τη νέα φιλελεύθερη πολιτική (όπως αποτελεσματικότητα, αποδοτικότητα σε σχέση με το κόστος, ικανότητα αυτοχρηματοδότησης και ορθολογικότητα στις σχέσεις μέσων-σκοπών κ.λπ.). Ταυτόχρονα παρατηρείται στροφή σ' έναν οικονομικό αναγωγισμό που οδηγεί στην ανατροπή των προτιμήσεων των σπουδαστών προς την κατεύθυνση μεθοδολογικών προσεγγίσεων και επιστημών που ασχολούνται με την ορθολογικοποίηση εργασιακών σχέσεων και διοίκησης, τόσο των υπηρεσιών του δημοσίου όσο και ιδιωτικών επιχειρήσεων, με κριτήρια του οικονομικού φιλελευθερισμού.

Τα κριτήρια αξιολόγησης που ορίζονται και ερμηνεύονται από τους ασκούντες την 'πολιτική για την επιστήμη' δεν αιτιολογούν τις περικοπές χρηματοδότησης μόνο, αλλά συμβάλλουν και στη δημιουργία κλίματος αμφισβήτησης του κύρους και εκείθεν στην υποβάθμιση της ποιότητας της έρευνας. Και τούτο διότι διαμορφώνουν ένα μονοσήμαντο εννοιολογικό πλαίσιο αναφοράς για την κοινωνική έρευνα. Εκείνο δε που βάλλεται περισσότερο από αυτή την κατάσταση είναι η θεωρία.

Τη δεκαετία του 1990, πάντως, η κοινωνιολογία και η κοινωνική έρευνα δεν βρίσκονται φυσικά σε τόσο άσχημη κατάσταση (σε κατάσταση 'disarray') όπως την παρουσίασαν οι *Times* το 1985 (Wittrock κ.ά. 2008: 59) ή το ολοσέλιδο άρθρο του *Guardian* το 1988 που αποτέλεσε το ερέθισμα για τη συγγραφή από τον Gordon Marshall του εντυπωσιακού βιβλίου *In Praise of Sociology* (1990). Δεν ήταν δύσκολο για τον G. Marshall να υπερασπισθεί την προσφορά της κοινωνιολογίας. Η παρουσίαση και μόνο μερικών εμπειρικών ερευνών αρκούσε για να καταδείξει την ύπαρξη, στη μεγάλη παραγωγή των περασμένων δεκαετιών μόνο στην Αγγλία, των προτερημάτων εκείνων που ο αρθρογράφος του *Guardian* θεωρούσε ως βασικά για την κοινωνιολογία του μέλλοντος ώστε αυτή να καταστεί αποδεκτή ως επιστήμη. Ούτε η συντηρητική πολιτική –που οδήγησε 'σε μια "φοβερή έκλειψη" της κοινωνιολογίας κατά τη δεκαετία του 1980 όταν κυβερνήσεις και πανεπιστημιακές αρχές ήταν εχθρικές, όταν πανεπιστημιακά τμήματα έκλειναν και οι κοινωνιολόγοι ήταν απογοητευμένοι και ανήσυχοι για τη δημόσια εικόνα

τους, αβέβαιοι για τα προτερήματα της επιστήμης τους' (Marshall 1990/1992: 1)– κατόρθωσε να ανακόψει την πλούσια *θεωρητική* παραγωγή της ίδιας χρονικής περιόδου. Αυτή η παραγωγή οδήγησε πολλούς να αναφέρονται στην εμφάνιση ενός νέου θεωρητικού κινήματος (Ritzer 1990: 1-30, Bryant 1995: 16-17, 151-152, Coniavitis & Ahrne 2006).

Ωστόσο, τόσο η θεωρία όσο και η κοινωνική έρευνα δεν είναι δυνατόν να παραβλέψουν τις τάσεις παγκοσμιοποίησης οι οποίες οδηγούν (και σε πολλές περιπτώσεις έχουν ήδη οδηγήσει) στην ανασυγκρότηση του κόσμου που γνωρίζαμε και, φυσικά, και των κοινωνιών και των εθνικών κρατών που μελετούσαμε. Δεν είναι δυνατόν, δηλαδή, να παραβλέψουμε την αλλαγή του αντικειμένου μελέτης μας. Το ερώτημα επομένως που ανακύπτει είναι: τι γίνεται με μια επιστήμη όταν το αντικείμενό της αλλάζει; Τι γίνεται με την κοινωνιολογία; Μήπως πράγματι με τις αλλαγές του αντικειμένου της οι μεθοδολογικοί περιορισμοί της έχουν καταστεί περισσότεροι από τις δυνατότητές της; Μήπως θα πρέπει να προχωρήσουμε στην επανεξέταση της θεωρητικής και μεθοδολογικής επάρκειας και της επικαιρότητας της παραγόμενης γνώσης στην κατεύθυνση των αλλαγών που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση ώστε να καταστεί αυτή ικανή να ανταποκριθεί στις σύγχρονες συνθήκες; Προτού περάσουμε σε ερωτήματα αυτού του είδους, είναι καιρός να εξετάσουμε ποιες μεθοδολογικές μετατοπίσεις παρουσιάζονται, ποια 'πρότυπα εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας' απορρίπτονται, ποια αναδεικνύονται και με ποια κριτήρια.

2. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις

Μετατόπιση της προβληματικής

Από τη δεκαετία του 1970 και μετά καθίσταται εντονότερα εμφανής κάποια μετατόπιση της μεθοδολογικής προβληματικής από το επίπεδο της παραγωγής γνώσης στον τρόπο *πρόσληψης και χρησιμοποίησης* της επιστημονικής γνώσης από τους διαμορφωτές της πολιτικής, τους διοικητικούς και τους συμμετέχοντες σε διάφορα κρατικά όργανα άσκησης εξουσίας. Γι' αυτό και η διάκριση μεταξύ των μεθοδολογικών προσεγγίσεων ή των 'προτύπων εφαρμοσμένων κοινωνικών επιστημών' δεν γίνεται σύμφωνα με τον *λογικό χαρακτήρα* της γνώσης που επιδιώκεται και τις οντολογικές ή/και επιστημολογικές παραδοχές, αλλά σύμφωνα με την αποτίμηση, την αξιολόγηση του τρόπου πρόσληψης και *χρήσης* των συμπερασμάτων της έρευνας και των δυνατοτήτων εφαρμογής τους. Δημιουργείται λοιπόν μια νέα τάση κριτικής και μια 'νέα μορφή αμφισβήτησης' της κοινωνικής έρευνας που είχε διαμορφωθεί και είχε εφαρμοσθεί για τις ανάγκες του κράτους ευημερί-

ας. Στην τάση αυτή κατατάσσονται μεταξύ άλλων οι C. Lindblom, D. Cohen, M. Scriven, M. Bulmer, G. Bryant, κυρίως δε η C. H. Weiss.

Η κριτική εφεξής επικεντρώνεται βασικά στο τεχνοκρατικό πρότυπο. Οι παραδοχές όμως και οι επιπτώσεις είναι βαθύτερες. Πρόκειται για το status της ορθολογικότητας στις κοινωνικές επιστήμες και την πολιτική. Οι σχέσεις κοινωνικής έρευνας και πολιτικής θεμελιώνονταν στην αρχή της ορθολογικότητας. Σύμφωνα με την επικρατούσα εκδοχή, που έχουμε ήδη γνωρίσει, η κοινωνική έρευνα συμβάλλει με έγκυρη επιστημονική γνώση στην υλοποίηση της ορθολογικής διαδικασίας της πολιτικής. Η νέα μορφή αμφισβήτησης εκκινεί από τη *χρήση* της κοινωνικής έρευνας στην πολιτική, εξετάζει δηλαδή αν και σε ποιον βαθμό και κατά ποιον τρόπο επηρεάζει τη διαμόρφωση των αποφάσεων, τον σχεδιασμό, την υλοποίηση κ.λπ. της πολιτικής.

Οι εκπρόσωποί της δεν απορρίπτουν την επίδραση της κοινωνικής έρευνας στην πολιτική, αλλά αναδεικνύουν και άλλους τρόπους επιρροής, διαφορετικούς της επικρατούσας εκδοχής που αναφέραμε. Για παράδειγμα, έχουν καταλήξει πως η κοινωνική έρευνα είναι μόνον ένας από τους παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της πολιτικής και ότι ο ρόλος της δεν είναι σημαντικότερος από τον ρόλο των άλλων (εξω-επιστημονική πληροφόρηση, πολιτική ιδεολογία και συμφέροντα). Έχουν αποδεχθεί ότι η χρήση της επιστημονικής γνώσης εξαρτάται από το πλέγμα σχέσεων διαντίδρασης, ανισομερούς ισχύος και της οικονομικής, πολιτικής κ.λπ. συγκυρίας που έχει διαμορφωθεί. Οι σχέσεις κοινωνικής έρευνας και πολιτικής δεν θεμελιώνονται πλέον στην ορθολογικότητα αλλά στη σύμπραξη πολλών άλλων παραγόντων. Είναι λοιπόν φυσικό η χρήση να καθορίζει την πρόσληψη, την ανάγνωση και την ερμηνεία της επιστημονικής γνώσης και καθίσταται αυτονόητο πως αυτές οι προσλήψεις, οι αναγνώσεις και οι ερμηνείες διαφέρουν μεταξύ τους. Αυτό όμως που δεν είναι φυσικό και αυτονόητο, είναι η μετατροπή εκ μέρους των κοινωνικών επιστημόνων των τρόπων πρόσληψης και χρησιμοποίησης της επιστημονικής γνώσης σε 'πρότυπα εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας'.

Παρατηρείται δηλαδή μια σύγχυση μεταξύ α) των προτύπων ή μεθοδολογικών προσεγγίσεων παραγωγής γνώσης και β) των τρόπων που αναφέρονται ως 'πρότυπα χρησιμοποίησης της ερευνητικής γνώσης' από τους διαμορφωτές της πολιτικής, κατά τρόπο που τα δεύτερα να αντικαθιστούν τα πρώτα. Είναι σημαντικό να παρακολουθήσουμε τη διαδικασία αυτής της μετατόπισης.

Σε μια σειρά άρθρων, η Weiss (1978, 1979) παρουσιάζει επτά διαφορετικούς τρόπους πρόσληψης και χρησιμοποίησης της επιστημονικής γνώσης από τους διαμορφωτές πολιτικής. Αργότερα, οι επτά αυτοί τρόποι συμπυκνώνονται σε τρία *είδη γνώσης* (2008) με τα οποία η κοινωνική έρευνα εφοδιάζει την πολιτική. Οι

τρόποι δηλαδή πρόσληψης και χρησιμοποίησης της γνώσης από τους διαμορφωτές της πολιτικής και τους αρμόδιους διοικητικούς γίνονται καθοριστικοί για το είδος της γνώσης που θα παραχθεί και για τις μεθοδολογικές διαδικασίες που μπορούν να προσφέρουν αυτά τα είδη γνώσης. Στο σημείο αυτό οι σχέσεις 'εξουσίας και επιστημονικής γνώσης' συγχέονται, κατά τρόπο που επιβάλλεται από την εξουσία –χωρίς η ίδια πάντοτε να το επιδιώκει συνειδητά. Τόσο τα είδη της γνώσης που είναι χρήσιμα στη διαμόρφωση και άσκηση της πολιτικής, όσο και τα πρότυπα εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας, με μικρές διαφοροποιήσεις και προσθήκες, σχεδόν συμπίπτουν με αυτά που εντόπισε η Weiss.[3]

Εν προκειμένω θα περιοριστούμε στην παρουσίαση των ειδών γνώσης και προτύπων στα οποία κατέληξε η Weiss (1992/ 2008: 21, 22, 316, 307, 308). Η προσφορά των κοινωνικών επιστημών στη διαμόρφωση και την άσκηση της πολιτικής στα σύγχρονα κράτη εντοπίζεται σε τρία είδη γνώσης ('προϊόντων'): (1) στην πληροφόρηση, με εμπειρικά δεδομένα και με τα ευρήματα των κοινωνικών επιστημών· (2) στις ιδέες και την κριτική· και (3) στα επιχειρήματα και στις περιλήψεις. Τα τρία αυτά είδη γνώσης παράγονται αντίστοιχα από τρία διαφορετικά πρότυπα εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας: (α) της κοινωνικής μηχανικής· (β) της διαφώτισης και (γ) της συνηγορίας. Τα τρία αυτά πρότυπα είναι δηλωτικά αντίστοιχα τριών επιστημολογικών τάσεων: του θετικισμού· της ανθρωπιστικής προσέγγισης· και του κονστρουκτιβισμού. Προϋποθέτουν δε διαφορετικές αντιλήψεις για τη φύση της διαδικασίας διαμόρφωσης της πολιτικής: (i) τεχνοκρατική αντίληψη· (ii) και (iii) διαντίδραση μεταξύ διαφόρων στοιχείων. Στη συνέχεια θα ασχοληθούμε με τα τρία πρότυπα που αναφέρει η Weiss, με έμφαση σε εκείνα της κοινωνικής μηχανικής και της διαφώτισης.

Κοινωνική μηχανική

Με τον όρο μεθοδολογική προσέγγιση νοείται η συγκεκριμένη διαδικασία παραγωγής γνώσης που συγκροτείται από έννοιες, θεωρίες, κανόνες, μεθόδους και τεχνικές. Οι διαφορές των μεθοδολογικών προσεγγίσεων προέρχονται από τον λογικό χαρακτήρα της επιδιωκόμενης γνώσης: από το αν δηλαδή η γνώση είναι νομοθετικού χαρακτήρα και αποβλέπει στην αιτιακή εξήγηση ή είναι ιδιογραφικού χαρακτήρα και αποβλέπει στην ερμηνευτική κατανόηση ή αν επιδιώκεται κάποια σύνθεση και των δύο (όπως αυτή που προτείνει ο M. Weber μεταξύ 'κατανόησης' και 'εξήγησης' ακόμη και στον ορισμό της κοινωνιολογίας). Επίσης οι μεθοδολογικοί κανόνες, μέθοδοι και τεχνικές αποκτούν μιαν αυτονομία και είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν σε διαφορετικές προσεγγίσεις, ακόμη και επιστήμες (Abell 1990: 96-97). Στο πλαίσιο δε μιας παράδοσης, μπορεί να διαμορφωθούν περισσότερες της μιας προσεγγίσεις. Οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις με τις

οποίες θα ασχοληθούμε στη συνέχεια έχουν διαμορφωθεί στα πλαίσια της εμπειρικής κοινωνιολογίας ή αναλυτικής κοινωνιολογίας, όπως προτιμάται από τους νεότερους οπαδούς της (Becker 1990:18).

Πρακτικός στόχος όλων αυτών των προσεγγίσεων είναι η παραγωγή γνώσης που μπορεί να εφαρμοστεί ή να βοηθήσει στη βελτίωση και αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών και στην επίλυση συγκεκριμένων κοινωνικών προβλημάτων. Στην προκειμένη περίπτωση, η θετική σχέση εμπειρικής έρευνας και πολιτικής είναι δεδομένη. Ως καλύτερη διαμόρφωση της πολιτικής θεωρείται αυτή που βασίζεται στην αρτιότερη και ακριβέστερη πληροφόρηση, την οποία φυσικά προσφέρει η κοινωνική έρευνα. Έχουμε, δηλαδή, όπως αναφέραμε προηγουμένως, μια πολιτικοποίηση της έρευνας και επιστημονική ορθολογικοποίηση της πολιτικής. Ο Bulmer (1982: κεφ. 2) κάνει μια ορθή διάκριση μεταξύ 'εμπειρικισμού' και 'κοινωνικής μηχανικής'. Όμως η αντίληψη της πρακτικής εργαλειακής χρήσης της κοινωνιολογικής γνώσης είναι κοινή και στα δύο αυτά είδη. Είναι μια αντίληψη με βαθιές ρίζες· οι απαρχές της είναι καθαρά διαμορφωμένες στις θεωρίες και προτάσεις του Saint Simon, στην 'κοινωνική φυσική' του A. Comte και ειδικότερα σε όλες τις εκδοχές του θετικισμού από την περίοδο του Μεσοπολέμου, όταν ο θετικισμός αποδεσμεύεται από τις οργανισμικές αντιλήψεις με τις οποίες ήταν συνδεδεμένος τον 19 αιώνα (Κονιαβίτης 1993: 157 επ.).

Υπάρχουν πολλά κοινά στοιχεία, όπως και διαφορές, μεταξύ της 'εμπειρικιστικής' προσέγγισης και της 'κοινωνικής μηχανικής'. Εδώ περιοριζόμαστε σε ορισμένες διευκρινιστικές διαφορές.

1. Στην περίπτωση της 'κοινωνικής μηχανικής' η συλλογή των εμπειρικών δεδομένων γίνεται από την οπτική γωνία του προβλήματος του οποίου επιζητείται η λύση. Ερευνάται, δηλαδή, κατά πόσο αυτά είναι σχετικά με το πρόβλημα.

2. Στην 'κοινωνική μηχανική' η έρευνα δεν εξαντλείται στην απλή περιγραφή των δεδομένων και των σχέσεών τους αλλά προχωρεί στη δυνατότητα *πρόβλεψης*.

3. Η παρουσία κάποιου είδους θεωρίας κρίνεται ως αναγκαία ακόμη και από ερευνητές της εμπειρικιστικής προσέγγισης όπως ο Zetterberg. Όμως η επιδίωξη της πρόβλεψης –η οποία και καθιστά δυνατή τη μηχανική αντιμετώπιση του προβλήματος– αλλοιώνει τον χαρακτήρα της θεωρίας, όπως θα δούμε πιο κάτω. Επίσης, ως καθοριστικό στοιχείο στις σχέσεις μεταξύ θεωρίας και εμπειρικών δεδομένων θεωρούνται τα εμπειρικά δεδομένα, γεγονός που οδηγεί σε εμπειρική αναγωγή, δηλαδή στην ταύτιση της θεωρίας με τις εμπειρικές γενικεύσεις, όπως επίσης θα δούμε πιο κάτω.

Σχετικά με την 'κοινωνική μηχανική' θα πρέπει ίσως να αναφερθεί ότι πρώτος σύγχρονος θεωρητικός της είναι ο Otto Neurath, μέλος του στενού Κύκλου του Λογικού Εμπειρισμού και ένας από τους συντάκτες του 'Μανιφέστου' του Κύ-

κλου της Βιέννης 'Η επιστημονική θεώρηση του κόσμου' ['Wissenshaftliche Weltauffassung - Der Wiener Kreis', 1929]. Η 'κοινωνική μηχανική' αποτέλεσε αντικείμενο πολλών κειμένων του, ήδη από το 1919. Στο βιβλίο του *Εμπειρική Κοινωνιολογία: Το επιστημονικό περιεχόμενο της Ιστορίας και της Πολιτικής Οικονομίας*, το 1931, η επιστήμη αυτή ορίζεται ως η επιστήμη των πολιτικών και αυτών που ασχολούνται με την κοινωνική τεχνολογία (Neurath 1973: 329).

Υπάρχουν ωστόσο τρεις τουλάχιστον κοινωνιολογικές εκδοχές της 'κοινωνικής μηχανικής': η *'ολιστική κοινωνική μηχανική'*, η *'βήμα προς βήμα κοινωνική μηχανική'* [*'piece meal social engineering'*] και η *'κοινωνική μηχανική'* που εφαρμόζεται στην κοινωνική έρευνα. Τα κοινά τους στοιχεία είναι ότι και οι τρεις σχετίζονται με την αναπροσαρμογή της κοινωνιολογίας προς μια πρακτική και εφαρμοσμένη κατεύθυνση που άρχισε να θεωρείται αναγκαία μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Και οι τρεις εκδοχές απαιτούν για την εφαρμογή τους κυρίως την παρεμβατική πολιτική του κράτους.

Σε ό,τι αφορά τις διαφορές τους, τώρα. Η ολιστική αποβλέπει στην ανασυγκρότηση ολόκληρης της κοινωνίας ή σε αλλαγές στα πλαίσια ενός συνολικού σχεδιασμού και προγραμματισμού. Παράδειγμα: η Σοβιετική Ένωση από την επανάσταση του 1917 και μετά. Θεωρητική προσέγγιση συμβατή με τη κοινωνική μηχανική που εφαρμοζόταν στη σοβιετική Ρωσία θεωρούσε ο Neurath (1973: 382) τον μαρξισμό.

Η δεύτερη εκδοχή, η 'βήμα προς βήμα κοινωνική μηχανική', η οποία προτάθηκε και έγινε γνωστή με το έργο του Karl Popper (1969a, 1969b), αποβλέπει σε επιμέρους παρεμβάσεις και μεταρρυθμίσεις. Είναι δε συμβατή με το κράτος ευημερίας, σοσιαλδημοκρατικές παρεμβατικές πολιτικές και τον πολιτικό πλουραλισμό. Η εφαρμογή της είναι δυνατή σε όλους τους κοινωνικούς θεσμούς. Η επιλογή του 'προβλήματος' και οι στόχοι της 'κοινωνικής μηχανικής' καθορίζονται από εξω-επιστημονικούς παράγοντες (πολιτικοί, επιχειρηματίες κ.λπ.). Όμως η θεωρία είναι αναπόσπαστο μέρος της μεθοδολογικής διαδικασίας και καθοριστική στην επιλογή των εμπειρικών δεδομένων. Οι κοινωνικοί επιστήμονες συμβάλλουν στη μηχανική ανασυγκρότηση της κοινωνίας ασχολούμενοι με τα μέσα και όχι με τον καθορισμό των σκοπών και των στόχων –αυτός είναι έργο άλλων. Οι κοινωνικοί επιστήμονες είναι σε θέση να γνωματεύσουν κατά πόσον οι στόχοι είναι συμβατοί μεταξύ τους και εάν τα μέσα που προτείνονται για την υλοποίησή τους είναι επίσης συμβατά με αυτούς (Popper 1969a: 64)

Η τρίτη τέλος εκδοχή της εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας συμπίπτει με την δεύτερη. Η διαφορά της από την πρόταση του Popper στο ζήτημα που μας απασχολεί προέρχεται από τον ριζοσπαστικό πραγματισμό της στις σχέσεις της με την πολιτική. Η θεωρία είτε εγκαταλείπεται προγραμματικά στις εφαρμοσμένες κοι-

νωνικές έρευνες, όπως είδαμε προηγουμένως, ή ανάγεται σε εμπειρικές γενικεύσεις.

Εν συντομία, οι σχέσεις θεωρίας και εμπειρίας είναι σχέσεις επικαθορισμού της πρώτης από τη δεύτερη: τα εμπειρικά δεδομένα είναι εκείνα που καθορίζουν την επικύρωση ή τη διάψευση μιας θεωρίας, οι προτάσεις παρατήρησης είναι εκείνες που προσδίδουν νόημα στις θεωρίες, ενώ οι εμπειρικές γενικεύσεις έχουν μια ιδιαίτερη σημασία που τους προσδίδει σημαντικό βαθμό ανεξαρτησίας από τη θεωρία (Wallace 1971: 49). Η ερευνητική διαδικασία σταματά συνήθως στο επίπεδο των εμπειρικών γενικεύσεων (Κονιαβίτης 1993). Η μεθοδολογική διαδικασία που διαγράφεται υπ' αυτούς τους όρους οδήγησε στην ακύρωση της θεωρίας και επέβαλε μια εργαλειακή αντίληψη για την κοινωνιολογική γνώση στην υπηρεσία της εκάστοτε εξουσίας (πολιτικής και οικονομικής). Η εφαρμογή του προτύπου οδήγησε στην ανάπτυξη των τεχνικών για ακριβείς μετρήσεις και προβλέψεις και παρέχει τη δυνατότητα χειραγώγησης των συνθηκών κατά τέτοιο τρόπο ώστε να παράγεται το επιθυμητό αποτέλεσμα. Είναι δυνατόν, φυσικά, οι σφυγμομετρήσεις της κοινής γνώμης να προβλέψουν την εκλογική νίκη ή ήττα ενός πολιτικού κόμματος στις επόμενες εκλογές. Όχι όμως και να την εξηγήσουν. Ή, αν γνωρίζουμε ότι όπου Χ τότε Υ, μπορούμε να δημιουργήσουμε τις κατάλληλες συνθήκες για το Χ, ώστε να έχουμε το επιθυμητό (για ποιόν;) αποτέλεσμα Υ. Ο 4ος τόμος της κλασικής σειράς *Studies in Social Psychology in World War II* (ο οποίος περιλαμβάνει τα αποτελέσματα της επανεξέτασης μισού περίπου εκατομμυρίου δειγμάτων της επιβλητικής έρευνας ο 'Αμερικανός Στρατιώτης' που έγινε με την υπευθυνότητα του Stouffer στον αμερικανικό στρατό το διάστημα 1940-1945) έχει τον τίτλο *Measurement and Prediction* (1950). Ο τίτλος είναι ενδεικτικός μιας αντίληψης που χαίρει γενικής αποδοχής στην εμπειρική έρευνα μέχρι τη δεκαετία του 1970. Ενώ θεωρητικά οι συγγραφείς του τόμου αποδέχονται ότι στόχος των κοινωνικών επιστημών, όπως όλων των επιστημών, είναι η περιγραφή και η εξήγηση ή η πρόβλεψη ενός συμβάντος, είναι λίγες οι περιπτώσεις που η έρευνα κατέληξε σε ολοκληρωμένες εξηγήσεις που επιτρέπουν την πρόβλεψη. Και το αντίθετο: επειδή οι προβλέψεις βασίζονται σε εμπειρικές αποκλειστικά γενικεύσεις, δεν επιτρέπουν την εξήγηση (Kaplan 1964: 346επ.). Οι προβλέψεις με εμπειρικές γενικεύσεις είναι και ευκολότερες επιστημονικά και επιθυμητές από τους εξωεπιστημονικούς παράγοντες που χρηματοδοτούν τις έρευνες για τεχνολογική χρήση του προκαθορισμένου αποτελέσματος. Γι' αυτό και επικράτησαν. Ο τίτλος, λοιπόν, του τέταρτου τόμου είναι *Μέτρηση και Πρόβλεψη* όχι 'εξήγηση', και διαπιστώνει ο αναγνώστης ότι πρέπει '...να αναπτυχθούν τεχνικές πρόβλεψης που θα καταστήσουν αυτόν που τις χρησιμοποιεί ικανό να προβλέπει πιο αποτελεσματικά...' (Stouffer 1950: 473). Συνεργάτες του τόμου είναι οι S. A. Stouffer, L.

Guttman, P. Lazarsfeld, S. Star και J. Causen, εκείνοι δηλαδή που συνέβαλαν αποφασιστικά στην εξέλιξη των τεχνικών και στη διαμόρφωση των διαδικασιών της εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας (Coniavitis 1984: 97επ.).

Η 'κοινωνική μηχανική', όπως αυτή αναπτύχθηκε ανεξάρτητα από τον Popper και εφαρμόστηκε στην κοινωνική έρευνα, ακολουθεί (σύμφωνα με τον Bulmer 1982: 42-43επ.) μια διαδικασία πέντε βημάτων. Αυτά είναι: 1. ο ορισμός του προβλήματος· 2. ο εντοπισμός των υπαρχόντων κενών γνώσης όσον αφορά το πρόβλημα· 3. η συλλογή των δεδομένων και ο καθορισμός των μεταξύ τους σχέσεων· 4. η 'μετάφραση' τους για την επίλυση του προβλήματος· και 5. Η αλλαγή της πολιτικής. Τα εμπειρικά δεδομένα, οι αναλύσεις τους και τα συμπεράσματα που έχουν εξαχθεί από την έρευνα θεωρούνται αρκετά και ικανά να βοηθήσουν τους αρμόδιους στην επιλογή της πλέον κατάλληλης μεταξύ των εναλλακτικών λύσης.

Αμφισβητήσεις

Η αμφισβήτηση του προτύπου της 'κοινωνικής μηχανικής' και η αναζήτηση κάποιου άλλου εναλλακτικού, δεν προήλθε τόσο από τη διαπίστωση των εσωτερικών λογικών αδυναμιών, όπως αυτές που ήδη αναφέραμε, αλλά κυρίως από άλλους παράγοντες που συνδέονται με την *εφαρμογή* του.

Τα σημαντικότερα σημεία στα οποία επικεντρώνεται η κριτική από κοινωνικούς επιστήμονες όπως οι M. Bulmer (1982, 1990), C. Bryant (1990, 1995), M. Janowitz (1970), C. Lindblom & D.K. Cohen (1979), R.A. Scott & A.R. Shore (1979), P. Wagner, C. H. Weiss, Wittrock & H. Wollman (2008) είναι εν συντομία τα εξής: αμφισβητείται κατά βάση η χρησιμότητα της γνώσης που παράγει το πρότυπο της 'κοινωνικής μηχανικής' –δεν τίθεται, βεβαίως, λόγος για τη γνώση/πληροφόρηση σε μορφή εμπειρικών δεδομένων και σχέσεων μεταξύ μεταβλητών που έχει παραχθεί και χρησιμοποιείται από τους αρμοδίους· επικρίνεται επίσης η υπόσχεση που διακήρυττε ότι η 'κοινωνική μηχανική' είναι σε θέση να προσφέρει επιστημονική γνώση, άμεσα εφαρμόσιμη, που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες, όπως αυτές καθορίζονται από τους διαμορφωτές της πολιτικής· αμφισβητείται δηλαδή η δυνατότητα προσφοράς εργαλειακής γνώσης για άμεση χρήση στην επίλυση προβλημάτων των εντολέων.

Το πρόβλημα έγκειται στην ασάφεια και την ακαθοριστία που διακρίνει τις σχέσεις μεταξύ εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας και πολιτικής. Τα συμπεράσματα από την αξιολόγηση μεγάλων ερευνητικών προγραμμάτων, από τη Weiss (1980: 309) και πολλούς άλλους, καταδεικνύουν ότι είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις στις οποίες τα ερευνητικά συμπεράσματα επηρέασαν άμεσα και φανερά την πολιτική διαδικασία. Αποτέλεσμα αυτής της αδυναμίας να συνδεθούν έρευνα και

πολιτική είναι και η ανάπτυξη 'παράλληλων μονολόγων' μεταξύ των ερευνητών, που διαμαρτύρονται ότι δεν εισακούονται, και των διαμορφωτών της πολιτικής που επίσης διαμαρτύρονται για την ελλιπή και πολλές φορές ανεπίκαιρη πληροφόρηση που δέχονται. Η κατάσταση αυτή αποκαλύπτει την ασυμβατότητα μεταξύ δύο διαφορετικών λογικών και διαφορετικών προσεγγίσεων: της κοινωνικής έρευνας και της πολιτικής. Έτσι, ο εντοπισμός των αιτιών και οι προτάσεις επίλυσης του προβλήματος προσανατολίζονται προς δύο διαφορετικές κατευθύνσεις. Επί παραδείγματι, για τους Scott & Shore (1979) η αδυναμία της κοινωνιολογίας να εξελιχθεί σε εφαρμοσμένη επιστήμη οφείλεται στην επικράτηση της κοινωνιολογικής προσέγγισης επί της πολιτικής. Θεωρούν ότι στην κοινωνική έρευνα ακόμη και η διαδικασία διαμόρφωσης και υλοποίησης της πολιτικής έχει αποκτήσει μορφή 'ιδεατού τύπου' ώστε αυτή να ταιριάζει στις κοινωνιολογικές απαιτήσεις. Η λύση που προτείνουν θεμελιώνεται στις αντίθετες σχέσεις: την προσαρμογή δηλαδή της εφαρμοσμένης κοινωνιολογίας στη λογική και την προσέγγιση της πολιτικής (Scott & Shore 1979: x-xvi, 1-5). Επιπλέον, θεωρούν αναμενόμενο και λογικό επακόλουθο το ότι η μετατόπιση αυτή θα επιφέρει σχίσμα μεταξύ της κοινωνιολογικής έρευνας και της εφαρμοσμένης (στο ίδιο: 222). Αντιθέτως, για άλλους όπως ο Wittrock (2008: 341), η κοινωνική μηχανική και η πολιτική ακολουθούν ενιαία λογική, αυτή της πολιτικής.

Θεωρούμε ότι ένας από τους λόγους για τους οποίους η κοινωνική μηχανική δεν απέδωσε τα αναμενόμενα από τους υποστηρικτές της αποτελέσματα είναι ο τρόπος με τον οποίο έχει επιχειρηθεί η σύνδεσή της με την πολιτική, με προτεραιότητα στη λογική της εκάστοτε πολιτικής δυναμικής. Ένας από τους παράγοντες που συμβάλλει στην ανάδειξη της ασυμβατότητας μεταξύ των δύο προσεγγίσεων είναι και ο χρόνος –αν και αυτός έχει περιοριστεί με τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών. Για την ολοκλήρωση της ερευνητικής διαδικασίας με συνεντεύξεις κ.λπ. απαιτείται μεγάλη διάρκεια χρόνου και μπορεί μεν τα ευρήματα και οι προτάσεις να ανταποκρίνονται στους αρχικούς στόχους της έρευνας, η πιθανή όμως αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών, των συμφερόντων και πολιτικών κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, να τα καθιστά ανεπίκαιρα. Ο χρόνος που απαιτεί η διαδικασία της εμπειρικής έρευνας ακυρώνει τον ακριβή και στενό ορισμό των στόχων της οι οποίοι καθορίζονται υπό την πίεση των αναγκών της τρέχουσας πολιτικής.

Οι αρνητικές συνέπειες από την εφαρμογή του προτύπου της κοινωνικής μηχανικής γίνονται εμφανείς και στους τρεις παράγοντες που εμπλέκονται σε αυτή: στους ερευνητές, αυτούς που χρησιμοποιούν τα ευρήματα της έρευνας και στους τρίτους, τους ανθρώπους που θα υποστούν τις επιπτώσεις της συγκεκριμένης πολιτικής παρέμβασης.

Πιο συγκεκριμένα, αναφορικά με τον ερευνητή, το πρότυπο επιβάλλει τον ρόλο του παρατηρητή και μια στάση ουδετερότητας έναντι του αντικειμένου της έρευνας, την οποία ο G. Lundberg προσπάθησε να εμφυσήσει στους νέους ερευνητές ήδη από τη δεκαετία του 1930. Η ουδετερότητα επιτυγχάνεται με την αυστηρή εφαρμογή των επιστημονικών μεθόδων και με την αποδοχή της αρχής του εμπειρισμού η οποία ορίζει ότι τα εμπειρικά δεδομένα υπάρχουν αντικειμενικά και ανεξάρτητα από τον ερευνητή. Στην πραγματικότητα, όμως, η αρχή της ουδετερότητας εκμαιεύει από τον ερευνητή –τουλάχιστον έμμεσα– τη συναίνεση και τη νομιμοποίηση της πολιτικής, μια πολιτική στη διαμόρφωση της οποίας ο ίδιος δεν συμμετείχε, αφού εκείνοι που ορίζουν το πρόβλημα και τους στόχους της έρευνας είναι όσοι ασκούν εξουσία. Ο ερευνητής, όπως είδαμε πιο πάνω, ασχολείται μόνο με τα *μέσα* για την υλοποίηση των στόχων. Αν τώρα κάποιος γνωρίζει ότι η πραγματικότητα είναι διαφορετική –ότι δηλαδή ο ερευνητής δεν μπορεί να απαλλαγεί από το αξιολογικό και ιδεολογικό του υπόβαθρο και ότι οι αξίες που αποδέχεται παίζουν καθοριστικό ρόλο στην επιλογή και την οργάνωση του αντικειμένου της έρευνας (όπως τόνιζε ο M. Weber)– και επιμένει ότι αυτές οι αξιακές παραδοχές θα πρέπει να κοινοποιούνται από τον ερευνητή (όπως τόνισε ο Gunnar Myrdal), τότε η αναζήτηση ενός άλλου προτύπου, διαφορετικού από αυτό της 'κοινωνικής μηχανικής' κρίνεται αναγκαία. Αυτό και έγινε. Το πρότυπο που αποβλέπει όχι στην *πρόβλεψη* αλλά στη *διαφώτιση* παρέχει αυτή τη δυνατότητα.

Σε ό,τι αφορά τώρα τους διαμορφωτές της πολιτικής, έχει διαπιστωθεί ότι οι ίδιοι δεν γνωρίζουν επακριβώς τι επιθυμούν και τι θέλουν να ερευνηθεί. Στη διαμόρφωση της πολιτικής εξάλλου, πολλοί παράγοντες όπως και πιέσεις από ενδιαφερομένους με αντικρουόμενα συμφέροντα επηρεάζουν και τροποποιούν τις αρχικές προθέσεις και επιδιώξεις. Από την άλλη πλευρά, οι *τρίτοι*, οι άνθρωποι δηλαδή που η ζωή τους θα επηρεαστεί από την υλοποίηση της συγκεκριμένης πολιτικής, δεν λαμβάνονται υπόψη στην εφαρμογή του ερευνητικού προτύπου της κοινωνικής μηχανικής. Η εφαρμογή του στηρίζεται στην πρόβλεψη που αποβλέπει στην κοινωνική χειραγώγηση. Προϋποθέτει ανθρώπους χωρίς βούληση και παθητικούς αποδέκτες (Bryant 1995: 124-128).

Ευτυχώς όμως η δυναμική των κοινωνικών αντιστάσεων, των κοινωνικών κινημάτων και των θεσμοποιημένων συμμετοχικών διαδικασιών διαψεύδουν τις προβλέψεις των προτύπων και ακυρώνουν πολιτικές που στηρίζονται σε αυτές τις προβλέψεις. Προκειμένου να λαμβάνονται υπόψη στην ερευνητική διαδικασία όλοι αυτοί οι παράγοντες, τα διαφορετικά συμφέροντα και οι κοινωνικές ομάδες που θίγονται από τις συγκεκριμένες πολιτικές, κρίνεται αναγκαία η αναζήτηση ενός άλλου προτύπου. Την ανάγκη αυτή προσπάθησαν να ικανοποιήσουν τα ε-

ναλλακτικά πρότυπα που κέρδισαν έδαφος από τη δεκαετία του 1970 και μετά (όπως το πρότυπο 'διαντίδρασης').

Ως γνωστό τα μεγάλα ερευνητικά προγράμματα είναι δαπανηρά. Απαιτούν ικανή χρηματοδότηση την οποία μπορεί να διαθέσει κυρίως το κράτος, οι μεγάλες επιχειρήσεις, οι διεθνείς οργανισμοί, αλλά και τα μεγάλα πολιτικά κόμματα και οι συνδικαλιστικές ενώσεις. Το γεγονός αυτό δημιουργεί μιαν επιπρόσθετη σχέση εξάρτησης και περιορισμού της αυτονομίας της έρευνας. Εκτός, δηλαδή, από την εξάρτηση που επιβάλλει η λογική της 'κοινωνικής μηχανικής' με το να αποδέχεται ως οπτική προσέγγισης αυτήν του 'εργοδότη' ο οποίος καθορίζει και το πρόβλημα της έρευνας αλλά και τους στόχους της, προστίθεται και μια δεύτερη: η οικονομική.

Οι σχέσεις μεταξύ ερευνητών και εργοδοτών καθορίζονται μεταξύ δύο πόλων: αυτού της πλήρους *εξάρτησης* του ερευνητή, όταν καλείται να προσφέρει τις υπηρεσίες του σε οργανωτικά πλαίσια (ερευνητικά κέντρα, υπηρεσίες) άμεσα ελεγχόμενα και χρηματοδοτούμενα από τον εργοδότη (κράτος, οικονομικές επιχειρήσεις, πολιτικά κόμματα κ.λπ.) και εκείνου της *αυτονομίας* η οποία φυσικά συνοδεύεται από μειωμένη ή και παντελή ανεπάρκεια πόρων που, με τη σειρά της, καθιστά την έρευνα αυτού του είδους δύσκολη ή και ακατόρθωτη.

Μια τρίτη μορφή καθορισμού των σχέσεων ερευνητή και χρηματοδότη προκύπτει από τον διαμεσολαβητικό ρόλο των ερευνητικών οργανισμών στο πλαίσιο της επιστημονικής κοινότητας. Είναι ο θεσμός των ερευνητικών ιδρυμάτων που δημιουργήθηκαν κατά μίμηση των ιδρυμάτων των φυσικών επιστημών, τα οποία λειτουργούν ανεξάρτητα, συνεργαζόμενα ή ενσωματωμένα σε πανεπιστήμια. Το πρώτο ίδρυμα αυτής της μορφής είναι το Bureau of Applied Research που δημιουργήθηκε από τον P. Lazasfeld το 1944 στο πανεπιστήμιο Columbia. Ο θεσμός αυτός κάλυψε μια μεγάλη ανάγκη, γι' αυτό και επικράτησε σε όλες τις χώρες όπου καλλιεργούνται οι κοινωνικές επιστήμες. Τα ερευνητικά ιδρύματα είναι σε θέση να εξασφαλίζουν μια σχετική τουλάχιστον αυτονομία στους ερευνητές τους. Βεβαίως σε χώρες όπου η αυτονομία των ιδρυμάτων δεν είναι θεσμικά κατοχυρωμένη, ώστε να μειώνει (αν δεν μπορεί να αποκλείσει) τις κρατικές παρεμβάσεις, ο έλεγχος της ερευνητικής παραγωγής ασκείται με τους γνωστούς σε όλους τρόπους, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι αρνητικές για την έρευνα επιπτώσεις: υπολειτουργία ενός ιδρύματος, πτώση του επιπέδου της ποιότητας, μείωση της βασικής και θεωρητικής έρευνας, προσαρμογή της εφαρμοσμένης έρευνας στις απαιτήσεις των κρατικών λειτουργών και εγκατάλειψη του ιδρύματος από πολλούς ερευνητές που αναζητούν καλύτερες συνθήκες απασχόλησης.

Πρότυπο διαφώτισης

Πρόκειται για κοινωνική έρευνα που δεν αποβλέπει, όπως η κοινωνική μηχανική, στην επίλυση προβλημάτων, αλλά στη *διαφώτισή* τους. Δεν προσπαθεί να συμβάλει στην ορθολογικοποίηση της πολιτικής με επιστημονικά έγκυρη γνώση, διότι δεν αποδέχεται ότι η διαμόρφωση της πολιτικής ακολουθεί μια ορθολογική διαδικασία –παραδοχή στην οποία, αντιθέτως, θεμελιώνεται η κοινωνική μηχανική. Αποποιείται τη βαθιά ριζωμένη στις κοινωνικές επιστήμες πεποίθηση, από την εποχή ήδη του Comte, ότι η 'γνώση είναι δύναμη', δηλαδή ότι η 'πρόβλεψη παρέχει την δυνατότητα ελέγχου'. Αποδέχεται ότι στην πολιτική ισχύει το αντίθετο, ότι η 'δύναμη είναι γνώση' με την έννοια ότι η δύναμη παρέχει πρόσβαση και έλεγχο της γνώσης και τούτο διότι η έρευνα έχει καταδείξει ότι στη διαμόρφωση της πολιτικής συμβάλλουν και άλλοι παράγοντες πέρα από την επιστημονική γνώση και την ευρύτερη πληροφόρηση. Κατά την Carol H. Weiss (2008: 308-311), η πληροφόρηση –και η επιστημονική πληροφόρηση βεβαίως που παρέχει η κοινωνική μηχανική– είναι ένα από τα τρία στοιχεία που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της πολιτικής. Τα άλλα δύο είναι η *ιδεολογία* των πολιτικών και τα *συμφέροντα* –τα τρία 'Ι' δηλαδή: Information, Ideology και Interests. Η κοινωνική έρευνα δεν είναι ούτε καθοριστική ούτε άμεση στη χάραξη της πολιτικής. Στην καλύτερη περίπτωση μπορεί να συμβάλει στην επιλογή της πολιτικής εκείνης που ανταποκρίνεται καλύτερα στα συμφέροντα που θέλουν να προωθήσουν και στην ιδεολογία των πολιτικών.

Η αμφισβήτηση του τεχνολογικού προτύπου της 'κοινωνικής μηχανικής' συνοδευόμενη από αναζήτηση και προτάσεις για κοινωνική έρευνα πιο δημοκρατική, περισσότερο συμμετοχική –τάση που είχε αρχίσει να διαγράφεται από τον Μεσοπόλεμο, με εξαιρετικά ερευνητικά δείγματα στη Βιέννη, στο Σικάγο και στη Στοκχόλμη (Wittrock 2008: 342), με τις αγνοημένες προτάσεις του R. Lynd (1939) από τη δεκαετία του 1930 και, στη συνέχεια, με προτάσεις όπως του C. W. Mills κ.ά.– οδήγησε τελικά στη αναδιαμόρφωση ενός εναλλακτικού προτύπου, γνωστού με τον αδόκιμο, κατά τη γνώμη μας, όρο 'enlightenment model' ['πρότυπο διαφώτισης'].[4] Το πρότυπο αυτό προσαρμόστηκε κατά τρόπο που να επαναπροσδιορίζει τις σχέσεις κοινωνικής έρευνας, πολιτικής και των άλλων ενδιαφερομένων. Προωθεί επίσης ένα άλλο είδος 'ορθολογικοποίησης' της πολιτικής, διαφορετικό από εκείνο της 'κοινωνικής μηχανικής'.

Και το πρότυπο 'διαφώτισης' (όπως άλλωστε και εκείνο της 'κοινωνικής μηχανικής') χτίζεται στις σχέσεις εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας και πολιτικής· η λογική όμως που ακολουθεί (στον καθορισμό του προβλήματος, της προσέγγισης, των στόχων) δεν είναι αυτή των εκάστοτε πολιτικών επιδιώξεων αλλά της επιστήμης (Wittrock 2008 338). Η διαφορά αυτή έχει πολλές επιπτώσεις που δεν εί-

ναι εύκολο επί του παρόντος να αναδείξουμε. Για παράδειγμα, η διάκριση μεταξύ βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας απορρίπτεται ή αμφισβητείται (Janowitz 1970, Bulmer 1982, Bryant 1995, Lindblom & Cohen 1979).

Το πρότυπο λοιπόν 'διαφώτισης' δεν είναι ένα πρότυπο με *πλουραλιστικό* χαρακτήρα. Ο πλουραλισμός προέρχεται από την αποδοχή της γνώσης διαφόρων ερευνητικών προσεγγίσεων (διαφόρων προτύπων) που μπορεί να χρησιμεύσει στη διαφώτιση της πολιτικής. Γι' αυτό και δεν γίνεται λόγος για κάποια μεθοδολογική διαδικασία με συγκεκριμένες μεθόδους και τεχνικές. Σύμφωνα και πάλι με την C.H. Weiss (2008: 311), 'αυτό που διακρίνει την έρευνα "διαφώτισης" για διαμόρφωση της πολιτικής είναι ότι τα περισσότερα εφόδια της έρευνας έχουν εγκαταλειφθεί. Οι ιδιαιτερότητες της ερευνητικής μεθοδολογίας έχουν χαθεί'.

Ο Morris Janowitz, στον οποίο αποδίδεται και ο όρος 'enlightenment model' χαρακτηρίζει ως αντιπροσωπευτική του προτύπου τη μελέτη του Robert A. Dahl (1956) όπου επιστρατεύονται διαφορετικές μέθοδοι για τη διερεύνηση διαφορετικών πτυχών: η ιστορική αρχειακή, η ανάλυση στατιστικών δεδομένων, οι συνεντεύξεις, η δειγματοληπτική έρευνα και η περιπτωσιακή μελέτη. Ο Janowitz θεωρεί ότι η έρευνα του Dahl για να θεωρηθεί 'έρευνα για την πολιτική' όφειλε να προχωρήσει ακόμη περισσότερο σε μια συγκριτική ανάλυση η οποία φυσικά απαιτούσε νέα συλλογή εμπειρικών δεδομένων σε επίπεδο εθνικό και, βεβαίως, επιπρόσθετες μεθόδους και τεχνικές.

Ο πλουραλισμός δεν εντοπίζεται μόνο στις μεθοδολογικές διαδικασίες και στον λογικό χαρακτήρα της γνώσης που αυτές προσφέρουν αλλά κυρίως στους στόχους της έρευνας, Σύμφωνα με τους υποστηρικτές του προτύπου διαφώτισης μπορεί κανείς να αναφερθεί σε γενικούς στόχους, που αποβλέπουν στη διαφώτιση του συνόλου των ανθρώπων μιας κοινωνίας, και σε εκείνους που αφορούν ιδιαίτερα την πολιτική. Οι γενικοί αυτοί στόχοι επιτυγχάνονται με τη δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας στους άμεσα θιγομένους (ενδιαφερομένους) και στην κοινή γνώμη. Η έρευνα επιδιώκει να διαφωτίσει την κοινή γνώμη για λαθεμένες αντιλήψεις που επικρατούν (παράδειγμα, ότι η Σουηδία έχει το μεγαλύτερο ποσοστό αυτοκτονιών ή διάφορες αντιλήψεις για ανύπαρκτες ιδιότητες και συμπεριφορές μειονοτήτων και άλλων κοινωνικών ομάδων), να αποκαλύψει διάφορους μύθους (πολιτικούς, εθνικούς, θρησκευτικούς, κοινωνικούς) που καλλιεργούνται και να φέρει στην επιφάνεια άδηλες και δευτερεύουσες συνέπειες πολιτικών πρακτικών που δεν είχαν υπολογισθεί στον αρχικό σχεδιασμό και την υλοποίησή τους. Για παράδειγμα, η κοινωνιολογική έρευνα έχει αποκαλύψει την αναντιστοιχία που υπάρχει μεταξύ της νομικής-τυπικής ισότητας των πολιτών και της πραγματικής ανισότητας, καθώς και τους μηχανισμούς που την αναπαράγουν. Η προτροπή 'εξασφάλιση ίσων ευκαιριών σε όλους' με την οποία αιτιο-

λογείται από ορισμένες πολιτικές πρακτικές και ιδεολογίες η ύπαρξη των πραγματικών ανισοτήτων, απομυθοποιήθηκε από την εμπειρική έρευνα όχι μόνο στην οικονομία και την πολιτική αλλά και στην υγεία, στην περίθαλψη, στην παιδεία κ.λπ. (Scott & Shore 1979: 37). Η διαφώτιση, τουλάχιστον μακροπρόθεσμα, έχει ως συνέπεια την αλλαγή του τρόπου σκέψης, των στάσεων, των προτεραιοτήτων, της νοοτροπίας των πολιτών αλλά και των διαμορφωτών της πολιτικής και οδηγεί στην ανάδειξη νέων προοπτικών, ικανοτήτων και δυνατοτήτων (Weiss 2003).

Για τους Scott & Shore (1979: 38), σχετικά με τους στόχους που αφορούν ιδιαίτερα την πολιτική, η διαφωτιστική προσέγγιση μπορεί να επηρεάσει τη διαμόρφωση της πολιτικής κατά δύο κυρίως τρόπους. Ο πρώτος είναι να διαλευκάνει και να εξετάζει κριτικά διάφορες παραδοχές στις οποίες θεμελιώνονται οι πολιτικές αποφάσεις και ο δεύτερος να αποκαλύπτει εναλλακτικές λύσεις και διαφορετικούς από τους καθορισμένους τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων από τους διαμορφωτές της πολιτικής.

Όμως, η διείσδυση της 'διαφώτισης' στην πολιτική είναι βαθύτερη, ευρύτερη και πιο εξειδικευμένη από την κοινωνική έρευνα. Καλύπτει ένα ευρύ πεδίο, από το εννοιολογικό πλαίσιο αναφοράς που διέπει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον κόσμο οι διαμορφωτές της πολιτικής καθώς και εναλλακτικές προτάσεις, ιδέες και κριτική μέχρι και τα επιχειρήματα στήριξης ή καταπολέμησης μιας συγκεκριμένης πολιτικής ή πρότασης νόμου κ.λπ.

Για τους Lindblom & Cohen (1979: 77επ.) η κοινωνική έρευνα διαφωτίζει όχι μόνο με νέα εμπειρικά δεδομένα, με νέα πληροφόρηση ή ουσιαστικές αναλύσεις, αλλά και με το να προσφέρει μια νέα εννοιολογικοποίηση διαφορετική εκείνης που επικρατεί. Η κοινωνική έρευνα επηρεάζει το εννοιολογικό πλαίσιο αναφοράς των διαμορφωτών της πολιτικής. Υποστηρίζεται δε ότι μεταξύ των διαμορφωτών της πολιτικής υπάρχει μια σύγκλιση σε επίπεδο εννοιολογικού πλαισίου, παρόμοια με εκείνη που υπάρχει μεταξύ των κοινωνικών επιστημόνων –όπως το 'παράδειγμα' του Thomas Kuhn. Οι διαμορφωτές της πολιτικής αντιμετωπίζουν τα προβλήματα με τα οποία ασχολούνται από την οπτική θεώρηση ενός γενικού πλαισίου ή κάποιας γενικής προσέγγισης που επικρατεί. Η θεώρηση ενός φαινομένου ως προβλήματος, οι υποθέσεις αλλά και οι λύσεις που θεωρούνται πιθανές να εξετασθούν, διαμορφώνονται εντός των εννοιολογικών ορίων του πλαισίου ή της επικρατούσας προσέγγισης. Θεωρούν δε ότι υπάρχει μια –χαλαρή έστω– σχέση ανάμεσα στα πλαίσια αναφοράς που επικρατούν μεταξύ των κοινωνικών επιστημόνων και σε εκείνα των διαμορφωτών της πολιτικής. Τα εννοιολογικά πλαίσια των τελευταίων προέρχονται από αυτά των κοινωνικών επιστημόνων. Οι διαμορφωτές πολιτικής εγκαταλείπουν τα δικά τους πλαίσια μόνον όταν ωριμάζει η αντίληψη αλλαγής και αντικατάστασής τους με το νέο που έχει ήδη επικρατή-

σει μεταξύ των κοινωνικών επιστημόνων. Ενδέχεται η προσφορά αυτή των κοινωνικών επιστημών να απαιτεί μεγάλο χρονικό διάστημα για να γίνει αποδεκτή –όπως συνέβη με την αποδοχή της θεωρίας του Keynes σε πολλές χώρες. Ενδέχεται ακόμη να χρειαστούν διάφοροι και έμμεσοι τρόποι και πολλές διαδρομές για να αναγνωριστεί η αξία της. Και πιθανόν να περάσει η προσφορά πρώτα από τους ευρύτερους κύκλους των διανοουμένων και πολλών πολιτών προτού γίνει αποδεκτή από τους πολιτικούς, και ίσως ακόμη από ολόκληρο τον πληθυσμό ή την πλειοψηφία του.

Οι διαμορφωτές δηλαδή της πολιτικής παίρνουν από τους κοινωνικούς επιστήμονες το συνολικό εννοιολογικό πλαίσιο, τη γενική προσέγγιση με την οποία αντιλαμβάνονται τα αντικείμενα και προβλήματα με τα οποία ασχολείται η πολιτική. Κατά τους C. E. Lindblom & D. K. Cohen αυτή είναι ενδεχομένως η μεγαλύτερη προσφορά των κοινωνών επιστημών στην επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων.

Γενικά, αυτά που χαρακτηρίζουν τη μετατόπιση της έρευνας από την 'κοινωνική μηχανική' (έρευνα για τους χρηματοδότες) στη '*διαφωτιστική*' προσέγγιση (έρευνα για όλους) είναι τα μεθοδολογικά ανοίγματα προς μεγαλύτερη συμμετοχή, με στόχους που αποβλέπουν στην ενδυνάμωση [enpowerment] της παρουσίας των εμπλεκομένων και στη χειραφέτηση, με έρευνες που διεξάγονται σε τοπικό κυρίως επίπεδο και προς την κατεύθυνση της *έρευνας δράσης* [action research]. Η μετατόπιση συνοδεύεται δε από την εφαρμογή περισσότερο εκλεπτυσμένων ποσοτικών μεθόδων, προτύπων και αναπτυγμένων ποιοτικών μεθόδων για εμβάθυνση προς μεγαλύτερη κατανόηση με αναφορές στα κοινωνικά πλαίσια, στις βιογραφίες κ.λπ. και με προσπάθειες εντοπισμού των μηχανισμών που ενεργούν πίσω απ' ό,τι είναι εμφανές και μετρήσιμο.

Η διαφωτιστική προσέγγιση εξειδικεύεται σε πρότυπα όπως της *διαντίδρασης* [interaction model] και το *διαλογικό* [dialogical model]. Το κατά πόσον τα δύο τελευταία έχουν αυτονομηθεί, εάν αποτελούν δηλαδή ανεξάρτητες προσεγγίσεις, είναι θέμα συζήτησης στην οποία εμπλέκονται διαφορετικές τοποθετήσεις και εκτιμήσεις, όπως αυτές που παρατηρούνται μεταξύ των Bulmer και Bryant. Ο δεύτερος υποστηρίζει, ως γνωστόν, την αυτοδυναμία τους και θεωρεί ότι η πρόταση του Giddens περί διπλής ερμηνευτικής μπορεί να καταλάβει τη θέση του 'διαλογικού προτύπου εφαρμοσμένης κοινωνιολογίας' (Bryant 1991).

Πρότυπο συνηγορίας

Πρόκειται για το αποκαλούμενο 'πρότυπο συνηγορίας' ή 'πρότυπο επιχειρήματος'. Ένα τρίτο είδος προσφοράς της κοινωνικής έρευνας είναι η παραγωγή γνώσης που αποβλέπει στη διαμόρφωση επιχειρημάτων τα οποία συνηγορούν,

αιτιολογούν και υποστηρίζουν προειλημμένες θέσεις αναφορικά με κάποιο συγκεκριμένο θέμα ή πρόβλημα μιας κοινωνικής ομάδας, μιας ένωσης συμφερόντων, συνδικάτων, πολιτικών κομμάτων ή πολιτικών προσώπων. Πρόκειται επίσης για προσπάθειες που, από την αντίθετη πλευρά, χρησιμοποιούν τα ευρήματα των κοινωνικών επιστημών προκειμένου να μειώσουν τη σημασία και την αποδεικτική δύναμη των επιχειρημάτων όσων εκφράζουν διαφορετικές απόψεις και συμφέροντα για την ίδια περίπτωση (Weiss 2008: 314).

Στην πολιτική, η κοινωνική έρευνα συνηγορίας χρησιμοποιείται συνήθως σε διάφορες γνωμοδοτικές επιτροπές, στη νομοπαρασκευαστική διαδικασία και φυσικά στο νομοθετικό σώμα όπου οι διαφορετικές και συχνά ανταγωνιστικές εκτιμήσεις, απόψεις, ιδεολογίες και συμφέροντα επιδιώκουν να παρουσιάζονται ερευνητικά τεκμηριωμένα προσλαμβάνοντας έτσι επιστημονική εγκυρότητα και κύρος. Είναι το είδος της έρευνας που επηρεάζει περισσότερο από όλα τα άλλα τη διαμόρφωση της πολιτικής.

Σε πολλές χώρες υπάρχουν 'υπηρεσίες έρευνας' ενσωματωμένες στους αρμόδιους φορείς και στα υπουργεία, οι οποίες ασχολούνται με τη συλλογή, ανάλυση και αξιολόγηση των συμπερασμάτων των κοινωνικών ερευνών σύμφωνα με τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα των οικείων αρχών. Οι 'υπηρεσίες' αυτές δεν αποτελούν εμπόδιο στην ύπαρξη πολλών ιδιωτικών και κερδοσκοπικών επιχειρήσεων που αποβλέπουν στον ίδιο στόχο. Η Weiss (2008: 315) αναφέρει ότι στις ΗΠΑ οι ασχολούμενοι με δραστηριότητες λόμπι κατατάσσουν –με κριτήρια την κατανάλωση του χρόνου και τη χρήση της υποδομής που διαθέτουν– στη τρίτη θέση από την κορυφή, μεταξύ 25 δραστηριοτήτων, την επεξεργασία των ερευνητικών συμπερασμάτων και της πληροφόρησης για τεχνικά θέματα κατά τρόπο που να υποβοηθούν τις αποφάσεις των πολιτικών.

Στην έρευνα συνηγορίας η συλλογή των εμπειρικών δεδομένων είναι επιλεκτική. Παρατηρείται δηλαδή συχνά το φαινόμενο να παραβλέπονται εμπειρικά δεδομένα που υπάρχουν. Η επιλογή υπακούει στη λογική της συνηγορίας: παραβλέπονται δηλαδή εκείνα τα εμπειρικά δεδομένα που είναι θετικά για τον 'αντίπαλο'. Διαπιστώνεται επίσης το φαινόμενο να υπάρχουν στο επιχείρημα 'συνηγορίας', όπως αυτό διαμορφώνεται τελικά, περισσότερα στοιχεία από εκείνα που έχει αναδείξει η έρευνα (Weiss 2008: 314). Ο ερευνητής δεν δημιουργεί νέα στοιχεία, αλλά επιλέγει, ερμηνεύει και συνδυάζει κατά τον ίδιο περίπου τρόπο που οι συνήγοροι σε μια δίκη υποστηρίζουν μιαν υπόθεση (με παρουσίαση επιλεγμένων στοιχείων), στηριζόμενοι όμως στην υπάρχουσα νομοθεσία.

Η έρευνα συνηγορίας είναι αξιολογικά προσανατολισμένη. Ξεκινάει αρχικά με βάση ένα σύνολο αξιών/ενδιαφερόντων του 'πελάτη' ή του 'εργοδότη'. Ο ερευνητής επιλέγει και επεξεργάζεται εκείνες μόνο τις προτάσεις-λύσεις που εμπί-

πτουν εντός των καθορισμένων από την αρχή αξιολογικών και ιδεολογικών πλαισίων. Ο ερευνητής δεν λαμβάνει υπόψη του τις κοινωνικές ή περιβαλλοντικές συνέπειες που μπορεί να προέλθουν από την εφαρμογή των ευρημάτων του –όπως οι ερευνητές ενός χημικού εργοστασίου δεν λαμβάνουν υπόψη τους τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνέπειες των αποβλήτων ή οι ερευνητές που συμμετέχουν σε κάποια περιβαλλοντική οργάνωση δεν υπολογίζουν στις προτάσεις και στις ενέργειές τους το οικονομικό κόστος για τη συγκεκριμένη επιχείρηση: ενδεχόμενη μείωση κερδών ή και κλείσιμο της επιχείρησης (Weiss 2008).

Εκτός των ηθικών διλημμάτων, το ερώτημα που προκύπτει εδώ είναι αν η έρευνα συνηγορίας μπορεί να χαρακτηριστεί επιστημονική. Στη μετανεωτερική βεβαίως αντίληψη για την επιστήμη και, ιδιαίτερα, για τις κοινωνικές επιστήμες το ερώτημα αυτό είναι ανύπαρκτο, δεδομένου ότι προϋποθέτει οντολογικές και επιστημολογικές παραδοχές που αυτή απορρίπτει. Παρότι όμως μπορεί να απορρίπτεται το ερώτημα για επιστημονικότατα, το πρόβλημα παραμένει, όπως αναλύεται ακολούθως.

Οι οπαδοί της κοινωνικής έρευνας που αποβλέπει στη στήριξη ενός 'επιχειρήματος', όπως οι Lindblom & Cohen (1979: 81επ.), υποστηρίζουν ότι η συνθετότητα των κοινωνικών προβλημάτων καθιστά ακατόρθωτη την απόδειξη με αναφορές στα εμπειρικά δεδομένα, όπως επιδιώκει η εφαρμογή του προτύπου της κοινωνικής μηχανικής και γενικότερα ο μεθοδολογικός εμπειρικισμός. Οι σχέσεις (επαλήθευσης, επιβεβαίωσης, διάψευσης) μεταξύ εμπειρικών δεδομένων και μιας υπόθεσης –οι οποίες είτε καταλήγουν στη διάψευση της υπόθεσης είτε της προσδίδουν χαρακτήρα επιστημονικής εγκυρότητας– δεν ισχύουν στις κοινωνικές επιστήμες. Και τούτο διότι η συλλογή των εμπειρικών δεδομένων δεν καλύπτει και δεν μπορεί να είναι αντιπροσωπευτική της πολυπλοκότητας του προβλήματος, γι' αυτό και δεν επαρκούν (για την επαλήθευση ή τη διάψευση) για τον έλεγχο της υπόθεσης. Η συλλογή εμπειρικών δεδομένων περιορίζεται στη συλλογή εκείνων μόνον των δεδομένων που, εφόσον υπάρχουν, είναι δυνατόν να αποτελέσουν *ενδείξεις* στήριξης *ενός επιχειρήματος*. Υποστηρίζουν αφενός την ακαταλληλότητα και ανεπάρκεια των εμπειρικών δεδομένων προς επιβεβαίωση ή διάψευση στις κοινωνικές επιστήμες και, αφετέρου, όπως είδαμε, αποδέχονται τον αξιολογικό προσανατολισμό στην επιλογή και οριοθέτηση του προβλήματος καθώς και στους στόχους της έρευνας.

Βεβαίως, τόσο η απόρριψη του ρόλου των εμπειρικών δεδομένων ως καθοριστικού παράγοντα στον έλεγχο μιας θεωρίας όσο και η αποδοχή του καθοριστικού ρόλου των αξιών είναι γνωστές απόψεις και έχουν πολλούς υποστηρικτές. Η αποδοχή όμως και των δύο συγχρόνως δημιουργεί πολλά προβλήματα που θα πρέπει να διευθετηθούν. Μεταξύ αυτών, και το πρόβλημα της αντικειμενικότητας

της έρευνας το οποίο διατηρείται όσο και αν αποδέχεται κανείς την έλλειψη και την ανάγκη νέων κανόνων επαλήθευσης ή κάποιου είδους ελέγχου, όπως υποστηρίζουν οι Lindblom & Cohen (1979: 81). Ούτε επιλύεται με υπεκφυγές και αναζήτηση κάποιας αιτιολογίας στις διαδικασίες που έχουν ήδη αρχίσει, κατά τη Weiss (2008: 320επ.), αποδέσμευσης των κοινωνικών επιστημών από *την αντικειμενικότητα* ή με την αναζήτηση κάποιας νομιμοποίησης σε εξωεπιστημονικούς παράγοντες.

Είναι βέβαια γεγονός ότι οι θεμελιωτές της κοινωνικής έρευνας και των κοινωνικών επιστημών απέβλεπαν σε κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Γνώριζαν ότι, προκειμένου να αντιμετωπισθεί το 'κοινωνικό ζήτημα', με όλα τα επιμέρους προβλήματα που το συνοδεύουν, χρειάζεται και γνώση με επιστημονική εγκυρότητα ώστε να γίνει αποδεκτή και από τους αντιπάλους των μεταρρυθμίσεων. Όμως η αναζήτηση της αντικειμενικότητας δεν ήταν μόνον ένα μέσο προστασίας από τις επιθέσεις των αντιπάλων ούτε μια ιδιότητα που συνοδεύει την επαγγελματοποίηση των κοινωνικών επιστημών, ιδιαίτερα με την εισδοχή τους στο πανεπιστήμιο. Η αντικειμενικότητα είναι μια ιδιότητα της επιστημονικής γνώσης που επιδιώκεται συνειδητά με διάφορες μεθοδολογικές διαδικασίες.

Η παρουσία βεβαίως και ο ρόλος των αξιών στις κοινωνικές επιστήμες δεν είναι κάποια πρόσφατη διαπίστωση –των τελευταίων δηλαδή δεκαετιών όπως υπονοείται στις συζητήσεις. Ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, ο H. Rickert (1892) και στη συνέχεια ο M. Weber, από τις αρχές του 20ου, αναφέρθηκαν στον ρόλο των αξιών τόσο στην επιλογή του αντικειμένου της έρευνας όσο και στη συγκρότησή της κ.λπ. Ο δεύτερος φρόντισε και για την αντικειμενικότητα στις επιστήμες: ο ρόλος των αξιών σταματά στο σημείο που αρχίζει η εφαρμογή των μεθοδολογικών κανόνων. Και δεν εισάγει μόνον τον 'αξιολογικό προσανατολισμό' αλλά και τον όρο 'αξιολογική ουδετερότητα'. Το ίδιο παρατηρείται και με τον Gunnar Myrdal: στο έργο του *An American Dilemma* (1944) συχνά γίνονται παραπομπές στη σχετική με το 'πρότυπο διαφώτισης' βιβλιογραφία. Ο Myrdal προχωρεί ένα βήμα πιο πέρα από τον M. Weber αναφορικά με τον ρόλο των αξιών στην 'έρευνα για την πολιτική' (Magde 1963: 281επ., Κατσούλης 1993: 44επ.). Και αυτός εξάλλου αισθάνθηκε αργότερα την ανάγκη να δημοσιεύσει ολόκληρο βιβλίο για την υπεράσπιση της αντικειμενικότητας: *Το πρόβλημα της αντικειμενικότητας στην κοινωνική έρευνα* (1968). Να υπενθυμίσουμε δε και μία ακόμη εκδοχή, εκείνη του Karl Popper που επίσης αναφέρεται στη σχετική με το πρότυπο της κοινωνικής μηχανικής βιβλιογραφία. Ενώ υποστηρίζει ότι κάθε περιγραφή είναι επιλεκτική και ότι η παρατήρηση είναι θεωρητικά διαποτισμένη, αυτό δεν τον εμποδίζει να αποδώσει στην παρατήρηση τον αποφασιστικό ρόλο του ελέγχου και της διάψευσης μιας θεωρίας (Popper 1994: 75). Για να είμαστε σύντομοι, το ότι οι εξω-

επιστημονικοί παράγοντες, οι αξίες, οι παραδοχές (οντολογικές, επιστημολογικές, αξιολογικές), οι θεωρητικές και οι μεθοδολογικές μας προτιμήσεις και φυσικά τα ατελή πρότυπα εξήγησης που διαθέτουμε αποτελούν εμπόδιο στην επιδίωξη της αντικειμενικότητας, το ότι συμμετέχουν στην οριοθέτηση του αντικειμένου της έρευνας ήταν γνωστό, όπως τουλάχιστον φαίνεται και από τις προηγηθείσες αναφορές στη σχετική βιβλιογραφία. Σε αυτό οφείλονται και οι μεθοδολογικές προσπάθειες εκ μέρους των επιστημόνων να περιορίσουν την επίδρασή τους σε συγκεκριμένα στάδια της επιστημονικής δραστηριότητας, εξασφαλίζοντας έτσι κάποιο είδος αντικειμενικότητας.

Αυτό που πράγματι έλαβε χώρα τις τελευταίες δεκαετίες, δεν είναι η συνειδητοποίηση του ρόλου των εξω-επιστημονικών παραγόντων, των αξιών κ.λπ. (όπως πρεσβεύουν υποστηρικτές της νεότερης εκδοχής της 'έρευνας για την πολιτική') αλλά η αποδοχή της αδυναμίας του θετικισμού, που επικρατούσε έως τότε ηγεμονικά, να αποκλείσει την επίδρασή τους με τους συγκεκριμένους μεθοδολογικούς κανόνες που πρότεινε –η συνειδητοποίηση, δηλαδή, των αδυναμιών του θετικισμού. Η διέξοδος όμως από τις αδυναμίες του δεν είναι μόνον οι γνωστές μεταθετικιστικές εκδοχές αλλά και άλλες παραδόσεις και προσεγγίσεις που συνυπήρχαν παράλληλα και ανταγωνιστικά με αυτόν. Ούτε ο μετα-θετικισμός καλύπτεται αποκλειστικά από τον κονστρουκτιβισμό που διακρίνεται για τη 'χαλαρότητά' του σχετικά με την αντικειμενικότητα. Η δε αντικειμενικότητα δεν κατανοείται αποκλειστικά σε σχέση με την αποδοχή ύπαρξης ή όχι του κόσμου, του αντικειμένου ανεξάρτητα από τον ερευνητή (η ρεαλιστική θέση). Η αναζήτηση κάποιου είδους 'νομιμοποίησης' με την απόρριψη της ρεαλιστικής θέσης δεν πείθει, διότι υπάρχει και η μεθοδολογική εκδοχή που και αυτή απορρίπτεται. Απομένει μόνο η 'νομιμοποίηση' που μπορεί να προέλθει από εξω-επιστημονικούς παράγοντες και από τη χρήση των αποτελεσμάτων της κοινωνικής έρευνας. Αλλά αυτή αποτελεί μεν νομιμοποίηση όχι όμως επιστημονική.

Πιο συγκεκριμένα: η Weiss (2008: 320επ.) διευκρινίζει ότι ίσως να μην είναι και τόσο ευχάριστη επιλογή η εγκατάλειψη της προσπάθειας για αντικειμενικότητα στην επιστήμη και η προτίμηση της συνηγορίας που αρμόζει περισσότερο στις ομάδες πίεσης. Όπως όμως εξηγεί, εάν κανείς παρακολουθήσει τις εξελίξεις στην επιστημολογία, η αντίληψη της αντικειμενικής ύπαρξης μιας πραγματικότητας που υπάρχει ανεξάρτητα από τον ερευνητή έχει υπονομευθεί. Στη μεταθετικιστική περίοδο όλοι έχουν συνειδητοποιήσει ότι οι ερευνητές 'συγκροτούν' ['construct'] τον κόσμο που μελετούν και ότι οι αξίες, οι προτεραιότητες, τα εννοιολογικά πρότυπα κ.λπ. που οι ίδιοι φέρουν μαζί τους στην επιστημονική εργασία επηρεάζουν την πραγματικότητα και τα ευρήματα τους. Ο όρος *social construction of reality* (Berger & Luckmann 1967) είναι πια αποδεκτός. Το ότι οι κοι-

νωνικοί επιστήμονες δίνουν μορφή στον κόσμο που μελετούν, με τον τρόπο που ορίζουν το πρόβλημα, έχει γίνει αποδεκτό όχι μόνο από τους κοινωνικούς επιστήμονες αλλά και από πολλούς πολιτικούς επίσης. Αφού λοιπόν, 'δεν απαιτούν πλέον να βρουν την "αλήθεια" για την "πραγματικότητα", ποιος είναι ο νέος τους ρόλος στη διαδικασία της πολιτικής; Φαίνεται ότι ο χρόνος έχει ωριμάσει για κάποιο νέο σύνολο παραδοχών και διευθετήσεων' (Weiss, ό.π.).

Ωστόσο, οι διευθετήσεις και παραδοχές που απασχολούν περισσότερο τη Weiss δεν είναι οι μεθοδολογικές που σχετίζονται με τον επιστημονικό χαρακτήρα της 'έρευνας για την πολιτική', αλλά εκείνες που σχετίζονται με τις συνθήκες εργασίας, με τη διεξαγωγή της έρευνας και τις σχέσεις των προσωπικών εκτιμήσεων του ερευνητή με τις αξίες και τα συμφέροντα αυτών που χρησιμοποιούν τα ερευνητικά αποτελέσματα. Αναφορικά δε με τα μεθοδολογικά-λογικά ζητήματα –και μεταξύ αυτών και το ζήτημα της αντικειμενικότητας– η Weiss είναι σύντομη. Πεπεισμένη η ίδια ότι οι απαιτήσεις για αλήθεια και αντικειμενικότητα έχουν χάσει την εγκυρότητά τους και αναγνωρίζοντας συγχρόνως ότι η εγκατάλειψη αυτών των απαιτήσεων αφαιρεί από την κοινωνική έρευνα την ειδοποιό διαφορά της από άλλα είδη συνηγορίας, δέχεται τελικά ότι θα πρέπει να επιδιώκεται κάποια μορφή αντικειμενικότητας. Την εντοπίζει δε στην προσπάθεια αναίρεσης, διάψευσης των αρχικών προκείμενων ενός επιχειρήματος. Είναι πράγματι μια σοβαρή πρόταση. Δεν επεκτείνεται όμως στο πώς αυτή θα επιτευχθεί. Επιπλέον χρησιμοποιεί στην ίδια πρόταση τους όρους 'disprove' και 'falsify' (Popper) και λίγο πιο κάτω τον όρο 'disconfirm', όρους που παραπέμπουν σε αντίθετες μεθοδολογικές διαδικασίες, με τη χρήση διαφορετικών μεθόδων (επαγωγή-λογική παραγωγή). Κατά συνέπεια, είναι προφανές πως η πρότασή της δεν είναι ακόμη επεξεργασμένη.

Οι υποστηρικτές της έρευνας ως 'συνηγορία' ή 'επιχείρημα' θεωρούν ότι αυτή είναι μια τίμια εκδοχή στη μεροληπτική, όπως έχει αποδειχθεί, φύση της κοινωνικής έρευνας, ότι '[...] είναι μια εξαιρετικά υγιής εξέλιξη, η οποία περιορίζει την υποκρισία της ψευτο-αντικειμενικότητας και τις κρυφές αποκλίσεις' (Rivlin 1973: 62) ή ότι, σε μια ανταγωνιστική κοινωνία και δημοκρατική διακυβέρνηση, ενδυναμώνει την επιχειρηματολογία κ.λπ.

Κατά την άποψή μας, η 'επιστήμη για την πολιτική', όπως διαμορφώθηκε από το τέλος της δεκαετίας του 1970 και μετά, και ιδιαίτερα η κοινωνική έρευνα για συνηγορία ή επιχείρημα, είναι η νεοφιλελεύθερη εκδοχή της καθιερωμένης πολλές δεκαετίες πιο πριν 'έρευνας για δράση' ('action research' ή 'participatory action research' ή 'participatory research' ή 'practice research engagement' ακόμη και 'action science'). Και οι δύο εκδοχές είναι στρατευμένες. Η μεν πρώτη έχει 'πελάτες', 'εργοδότες', 'χρηματοδότες' φορείς εξουσίας (οικονομικής, αλλά κυρίως

πολιτικής) όπως οργανωμένα συμφέροντα, μεγάλες επιχειρήσεις, διαμορφωτές επιμέρους πολιτικών και, κυρίως, τις κυβερνήσεις. Θα μπορούσε φυσικά να χρησιμοποιηθεί και από άλλους φορείς, όπως μη κυβερνητικές οργανώσεις. Όμως το κόστος αυτών των ερευνών και το οργανωτικό θεσμικό πλαίσιο ελαχιστοποιούν τέτοιες περιπτώσεις. Η δε δεύτερη είναι προσέγγιση 'εκ των κάτω' και 'συνηγορεί' υπέρ συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση σε σχέση με την πλειοψηφία (όπως μειονότητες, μετανάστες, ομάδες που υποφέρουν από κοινωνικές διακρίσεις, που ζουν στο περιθώριο, σε υποβαθμισμένες ή περιβαλλοντικά επικίνδυνες περιοχές κ.λπ.). Αποβλέπει δε στη παραγωγή γνώσης που συμβάλλει στην επίλυση κάποιου συγκεκριμένου προβλήματος και στην αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών κατά τρόπο που να ευνοείται η συγκεκριμένη ομάδα. Αν η πρώτη αποβλέπει στην αύξηση του κέρδους μιας μεγάλης οικονομικής επιχείρησης, η δεύτερη αποσκοπεί στη δικαιότερη κατανομή της ευημερίας. Αν η πρώτη αποβλέπει στην αύξηση της δύναμης και του κύρους αυτών που κατέχουν την εξουσία, η δεύτερη αποσκοπεί στην αύξηση της συνειδητοποίησης και στην 'ενδυνάμωση' ['empowerment'] των 'κάτω'. Οι ερευνητές βρίσκονται σε άμεση συνεργασία με την κοινωνική ομάδα της οποίας διερευνούν το πρόβλημα ή την κατάσταση. Με άμεση και πρακτική συμμετοχή αποβλέπουν στη παραγωγή γνώσης, στη διάδοσή της και στην αποδοχή των ευρημάτων τουλάχιστον από τα μέλη της ίδιας της κοινωνικής ομάδας. Έρευνα και πρακτική βρίσκονται σε σχέση αλληλοεπίδρασης.[5]

3. Επίλογος

Α. Ξεκινήσαμε με το ερώτημα 'τι γίνεται με μια επιστήμη όταν το αντικείμενό της αλλάζει;' Είδαμε, με τη βοήθεια του J. Coleman, ότι η σύνδεση των τοπικών κοινωνιών σε μια ευρύτερη εθνική ενότητα συνέβαλε στη μετατόπιση του ερευνητικού ενδιαφέροντος από την τοπική θεώρηση τοπικών προβλημάτων σε εμπειρικές έρευνες γενικευμένου ενδιαφέροντος με τη χρήση ποσοτικών μεθόδων. Στη συνέχεια διαπιστώσαμε ότι οι τροποποιήσεις που έχει υποστεί και οι εξειδικεύσεις που έχει παρουσιάσει η κοινωνική έρευνα το δεύτερο ήμισυ του 20ου αιώνα, βρίσκονται σε συνάρτηση με την εμφάνιση, την επικράτηση και τη κρίση του κράτους ευημερίας. Οι κρατικές πολιτικές έπαιξαν σημαντικό ρόλο όχι μόνο στην επιλογή των 'μεθοδολογικών προτύπων' εκ μέρους των κοινωνικών ερευνητών, αλλά και στη διαμόρφωση 'νέων προτύπων' που θεωρείται ότι ανταποκρίνονται καλύτερα στις απαιτήσεις διαμόρφωσης της πολιτικής.

Με τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης όμως που έγιναν φανερές τουλάχιστον από τη δεκαετία του 1990, η ανασυγκρότηση του κοινωνικού επεκτείνεται: δεν είναι πλέον οι τοπικές κοινωνίες που ενσωματώνονται σε κάποιο εθνικό ε-

νιαίο σύνολο, αλλά το τοπικό και το εθνικό συνδέονται με σχέσεις άνισης αλληλεξάρτησης σε παγκόσμιο επίπεδο κατά τρόπο που 'συμβάντα', ατομικές ή συλλογικές πράξεις των ανθρώπων, επιχειρηματικές δραστηριότητες κ.λπ. που συμβαίνουν σε μια χώρα να είναι καθοριστικές ή να επηρεάζουν τοπικές κοινωνίες άλλων χωρών (Giddens 1990). Το νέο στοιχείο που αναδεικνύεται ως καθοριστικό σχετικά με τις κοινωνικές επιστήμες δεν είναι η κρίση του κράτους ευημερίας, που φυσικά συνεχίζεται, αλλά ο *επαναπροσδιορισμός* του ρόλου του εθνικού κράτους στα πλαίσια της εξελισσόμενης παγκοσμιότητας. Το κράτος αποκτά νέες δικαιοδοσίες με τη συμμετοχή του σε περιφερειακούς, διεθνείς και παγκόσμιους οργανισμούς και ενώσεις κρατών. Συγχρόνως όμως οι ίδιοι οι οργανισμοί και οι ενώσεις δημιουργούν άνισες εξαρτήσεις και επικαθορισμούς που αυξάνονται διαρκώς και περιορίζουν τη δικαιοδοσία των κρατών στο εσωτερικό της επικράτειάς τους. Οι αλλαγές που συντελούνται σε όλα τα επίπεδα του κοινωνικού συμβάλλουν στην ανάδυση μιας νέας πραγματικότητας, ενός νέου κοινωνικού οντολογικού προτύπου που, ως φαίνεται, δεν περιχαρακώνεται και δεν οριοθετείται αποκλειστικά στο πλαίσιο των εθνικών κρατών, αλλά τα διαπερνά και επεκτείνεται κατά μήκος του άξονα 'τοπικού-παγκόσμιου'.

Β. Η ανασυγκρότηση του κόσμου που συντελείται θέτει λοιπόν νέες απαιτήσεις στην οριοθέτηση και τη συγκρότηση των γνωστικών αντικειμένων των κοινωνικών επιστημών. Η βασική παραδοχή της σύγχρονης κοινωνιολογίας και της κοινωνικής έρευνας της ταύτισης κοινωνίας και κράτους (Giddens 1990), ακόμη και στην πιο ασθενή μορφή της, δηλαδή της σύμπτωσης των ορίων κράτους και κοινωνίας, αμφισβητείται. Αυτό συνεπάγεται αμφισβήτηση της *εγγενούς*, της *εσωτερικής* προσέγγισης που εφαρμόζεται στην κοινωνιολογία και στην κοινωνική έρευνα.

Οι υπάρχουσες κατηγορίες αλλά, κυρίως, οι σχέσεις επικαθορισμού μεταξύ αυτών των κατηγοριών δεν ανταποκρίνονται πλέον στη διαμορφούμενη κοινωνική πραγματικότητα της πρώτης δεκαετίας του 21ου αιώνα. Η εσωτερική οριοθέτηση που επικρατούσε στις κοινωνικές επιστήμες θα πρέπει να επανεξετασθεί έχοντας ως βάση τη νέας μορφής ορθολογικοποίηση που συντελείται με την παγκοσμιοποίηση και η οποία επιβάλλει νέες μορφές εξάρτησης και επικαθορισμού. Αντί, των 'κλειστών συστημάτων' στα οποία καταλήγουν οι υπάρχουσες θεωρητικές κατασκευές ή τουλάχιστον παράλληλα μ' αυτά, ίσως μία από τις βασικές προϋποθέσεις στις θεωρητικές και μεθοδολογικές διεργασίες θα πρέπει να γίνει η αντίληψη της κοινωνίας ως 'ανοιχτής' κοινωνίας, δηλαδή ως ανοιχτού 'συστήματος'.

Με τον όρο 'ανοιχτή' κοινωνία (όρο που εισήγαγε ο Karl Popper το 1945) νοείται εδώ η κοινωνία η οποία είναι 'ανοιχτή' σε εξωτερικούς ως προς εκείνη

καθορισμούς. Η 'ανοιχτή' κοινωνία την οποία επιβάλλει η παγκοσμιοποίηση, είναι μια κοινωνία χωρίς φραγμούς προς τα έξω, μία ευάλωτη κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα: στις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις και θεωρίες η 'κοινωνία' που αποτελεί το γνωστικό τους αντικείμενο, έμμεσα ή ρητά οριοθετείται σε συγκεκριμένα χωροχρονικά πλαίσια και ορίζεται με βάση ορισμένα κριτήρια ή κατηγορίες που αναφέρονται ή εκφράζουν την εσωτερική της διάρθρωση, τον εσωτερικό της καταμερισμό εργασίας, τη δομή, τους θεσμούς, τις λειτουργίες, τις κοινωνικές σχέσεις κ.λπ. που τη συγκροτούν ή υπάρχουν στο εσωτερικό της. Για παράδειγμα, η 'οριοθέτηση' ως προς το εξωτερικό περιβάλλον είναι η βασική αρχή για την ύπαρξη και την εφαρμογή της έννοιας του συστήματος από τον Parsons μέχρι τον Habermas. Αυτό δε που χαρακτηρίζει το σύστημα είναι η 'αυτάρκεια' έναντι του περιβάλλοντος. Έτσι 'η κοινωνία είναι ένας τύπος κοινωνικού συστήματος [...] που επιδιώκει το υψηλότερο επίπεδο αυτάρκειας, ως σύστημα σε σχέση με το περιβάλλόν της' (Parsons 1966: 9). Ή 'κοινωνικά συστήματα είναι αυτά που δημιουργούνται από τα κράτη και τις διαδικασίες της κοινωνικής διαντίδρασης μεταξύ δρώντων' (Parsons 1971: 7-8). Η προσέγγιση δηλαδή είναι εσωτερική. Το ίδιο ισχύει και με τη χρήση των μαρξιστικών κατηγοριών (εκτός ορισμένων εξαιρέσεων, όπως ο I. Wallerstein).

Στην απόρριψη της εσωτερικής προσέγγισης προτρέπει και το γεγονός ότι οι επιπτώσεις των περιβαλλοντικών και οικολογικών προβλημάτων ξεφεύγουν πλέον από τα όρια και τον έλεγχο των τοπικών κοινωνιών και των εθνικών κρατών. Πολλά από τα προβλήματα αυτά γίνονται παγκόσμια. Οι αιτίες που τα προκαλούν και οι συνέπειές τους δεν συμπίπτουν χωροχρονικά, γι' αυτό και δεν μπορούμε να τα προσεγγίσουμε με τις εσωτερικές, κλειστές προσεγγίσεις τις οποίες προϋποθέτουν τα γεωγραφικά όρια που επιβάλλει το εθνικό κράτος

Γ. Επίσης η δεύτερη αρχή οριοθέτησης του 'κοινωνικού' στις κοινωνικές επιστήμες, η οποία προϋποθέτει και επιβάλλει τη *διάκριση* μεταξύ κοινωνίας και φύσης, θα πρέπει να επανεξετασθεί. Η αρχή αυτή περιορίζει την εννοιολογικοποίηση στην κοινωνική μόνον πλευρά των σχέσεων κοινωνίας και φύσης. Η φύση θεωρείται '...αποθήκη ύλης' στην υπηρεσία του ανθρώπου ήδη από την εποχή του Bacon. Πρόκειται για παραδοχή που επίσης πρέπει να επαναπροσδιορισθεί. Οι σχέσεις αυτές –κοινωνίας και φύσης– *έπαψαν να είναι εξωτερικές*, εξαιτίας των διαρκώς αυξανομένων επιστημονικών παρεμβάσεων στη φύση και των περιβαλλοντικών και βιολογικών τους συνεπειών (Κονιαβίτης 2005: 56-60).

Επομένως, η αναζήτηση μιας νέας προσέγγισης θα πρέπει να λάβει υπόψη τόσο τις *'εσωτερικές'* σχέσεις μεταξύ κοινωνίας και φύσης, όσο και τις *'εξωτερικές'* (οικονομικές, πολιτικές, πολιτισμικές) αλληλεξαρτήσεις και επικαθορισμούς κάθε κοινωνικού αντικειμένου που θέλουμε να μελετήσουμε.

Σημειώσεις

1. Αρχικά θα πρέπει να διευκρινιστούν ορισμένοι όροι. Συμφωνα με τον Janowitz (1970: 224), η έρευνα για την πολιτική προσπαθεί να καλύψει τον χώρο μεταξύ έρευνας και πολιτικής ή διοίκησης με το να θέτει πρακτικές ερωτήσεις σε θεωρητική και υποθετική μορφή. Στην περιγραφική ανάλυση προσθέτει ερωτήσεις του τύπου 'ποιες αλλαγές χρειάζεται να γίνουν ώστε, για παράδειγμα, το κοινοτικό πολιτικό σύστημα να προσφέρει αποτελεσματικά στις αξίες για μια ελεύθερη κοινωνία;' Σύμφωνα με τον Lasswell (1951:4), ο όρος 'επιστήμες για την πολιτική' δεν σημαίνει το ίδιο με τον όρο 'κοινωνικές επιστήμες' στο σύνολό τους ούτε ταυτίζεται με την 'εφαρμοσμένη κοινωνική έρευνα' ούτε είναι αυτές ευρέως ταυτόσημες με το αντικείμενο μελέτης των 'πολιτικών επιστημών'. Ας δούμε λοιπόν τα κοινά στοιχεία και τις διαφορές μεταξύ της 'επιστήμης για την πολιτική' και των άλλων επιστημονικών δραστηριοτήτων που παραθέτει ο Lasswell. Αυτό που άμεσα σκέπτεται κανείς όταν αναφέρεται στην 'εφαρμοσμένη κοινωνιολογία' είναι α) η εφαρμογή της κοινωνιολογικής (και κοινωνικής) θεωρίας και της γνώσης (των ερευνητικών συμπερασμάτων) στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων κυρίως δημοσίου χαρακτήρα. Αυτή πράγματι ήταν η άποψη και των κλασικών της κοινωνιολογίας η οποία όμως, παρά τις προσπάθειες που είχαν καταβληθεί, δεν εφαρμόστηκε. Μια άλλη αντίληψη που έχει επικρατήσει θεωρεί πως εφαρμοσμένη κοινωνιολογία είναι β) η εφαρμογή της διαδικασίας της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας (Rossi 1981: 284) ή, στην ευρύτερη εκδοχή της, '...εφαρμοσμένες κοινωνικές επιστήμες είναι τα εφαρμοσμένα ερευνητικά προγράμματα' (Zetterberg 1962: πρόλογος) Και ο μεν Rossi αποδέχεται τη δεύτερη εκδοχή που επικράτησε, ο Zetterberg όπως επέμεινε σε μια παραλλαγή της πρώτης. Ο Zetterberg βλέπει την εφαρμοσμένη κοινωνιολογία ως τη διαδικασία που προχωρεί από το πρόβλημα (του πελάτη) σε ένα επίπεδο αφαίρεσης -θεωρητικών προβλημάτων και θεωρητικών λύσεων- και στη συνέχεια επιστρέφει στο πρόβλημα του πελάτη με κάποια πρακτική λύση. Επέμεινε, δηλαδή, στην παρουσία και στον ρόλο της κοινωνικής θεωρίας και στην εφαρμοσμένη κοινωνική έρευνα, με αποτέλεσμα η έκδοση του βιβλίου, *Social Theory and Social Practices*, να καθυστερήσει για πολλά χρόνια με επιχειρήματα όπως '...και αν ακόμη οι ιδέες (του βιβλίου) είναι ορθές σε επίπεδο αρχών, αυτές δεν ταιριάζουν στην πραγματιστική προσέγγιση της αμερικανικής εκδοχής των κοινωνικών επιστημών'. Το πρώτο λοιπόν κοινό στοιχείο της 'επιστήμης για την πολιτική' με τις άλλες επιστημονικές δραστηριότητες που προαναφέρθηκαν στο κείμενο, είναι οι μέθοδοι και οι τεχνικές του σχεδιασμού της έρευνας και της ανάλυσης των εμπειρικών δεδομένων, δηλαδή ολόκληρη η τεχνολογία που χρησιμοποιείται στην εμπειρική έρευνα. Η 'επιστήμη για την πολιτική' πέρα από τις αρχικές διακηρύξεις ταυτίστηκε ή, καλύτερα, περιορίστηκε σε ένα είδος εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας που αποβλέπει στη στήριξη της πολιτικής. Ένα δεύτερο στοιχείο κοινό στην κοινωνιολογία και την εφαρμοσμένη κοινωνική έρευνα είναι η ενασχόλησή τους με τα ίδια σχεδόν κοινωνικά φαινόμενα και προβλήματα: ζητήματα που αφορούν τις εργασιακές σχέσεις, την απασχόληση, την ανεργία, τις κοινωνικές ανισότητες, την κοινωνική στρωμάτωση, την κατανομή πλούτου και κοινωνικών υπηρεσιών, την οικογένεια, αποκλίνουσες συμπεριφορές, μειονότητες, την κοινωνική συνοχή ή τις κοινωνικές συγκρούσεις κ.λπ. Η διαφορά της 'έρευνας για την πολιτική' έγκειται στο ότι ο σκοπός της έρευνας είναι προκαθορισμένος και αποβλέπει στη στήριξη της ασκούμενης πολιτικής και ότι οι 'ε-

ντολοδόχοι' είναι οι διαμορφωτές της πολιτικής και οι διαχειριστές της εξουσίας. Αν χρησιμοποιήσουμε τους όρους *βασική* έρευνα και *εφαρμοσμένη* εμπειρική έρευνα –όρους που έχουν ταυτιστεί με τη θετικιστική τάση στις κοινωνικές επιστήμες, ιδιαίτερα με το πρότυπο της *κοινωνικής μηχανικής*, και προκάλεσαν σύγχυση στις κοινωνικές επιστήμες– τότε γενικά μπορούμε να πούμε ότι και τα δύο είδη έχουν κοινά στοιχεία την τεχνολογία της έρευνας και πολλά των αντικειμένων. Διαφέρουν δε κατά το ότι η μεν βασική έρευνα προσανατολίζεται σε ζητήματα που αφορούν στην ανάπτυξη της ίδιας της επιστήμης (θεωρητικά και μεθοδολογικά) και σε γενικευμένες εξηγήσεις ενώ η εφαρμοσμένη έρευνα (και εκείθεν η έρευνα στήριξης της πολιτικής) προσανατολίζεται στην ικανοποίηση γνωστικών αιτημάτων των εντολέων (και ιδιαίτερα του κράτους) για συγκεκριμένα προβλήματα. Σε πολλές δε περιπτώσεις ο διαχωρισμός τους είναι δύσκολος, αφού πολλές εφαρμοσμένες έρευνες συνέβαλαν αποφασιστικά στην εξέλιξη της ίδιας της επιστήμης –γι' αυτό και αμφισβητήθηκε, όπως θα δούμε αργότερα. Μια τέτοια εργασία, που αναφέρεται ως παράδειγμα, είναι το *Personal Influence* των Katz & Lazarsfeld (1955). Σχετική διάκριση που ανακύπτει σε παρόμοιες συζητήσεις είναι αυτή που εισήγαγε ο Coleman (1972) μεταξύ 'policy research' και 'discipline research' (έρευνα στα πλαίσια μιας επιστήμης) επιμένοντας ότι η 'policy research' είναι εκείνη που πρέπει να χρησιμοποιείται και που πραγματικά μπορεί να προσφέρει στη διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής, ταυτίζοντάς την με την κοινωνική μηχανική (Rossi 1981: 283-299, Bulmer 1982: 42επ.). Θεωρούμε ότι η διάκριση του Coleman παρέχει περιθώρια στον εντοπισμό του διεπιστημονικού χαρακτήρα της έρευνας για την πολιτική. Για μια γενική παρουσίαση των προβληματικών σχέσεων μεταξύ βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας, κυρίως στις φυσικές επιστήμες, βλ. Αραγιώργης 2009: 15-24.

2. Οι Wittrock, Wagner και Wollmann (2008: 44-51) αναφέρουν μεταξύ άλλων συγκεκριμένους μηχανισμούς που αναφέρονται στον τρόπο 'σύνδεσης' των ερευνητικών κέντρων και των ερευνητών με τους μηχανισμούς του κράτους. Για παράδειγμα, στις ΗΠΑ η πολιτική 'request for proposals' που ήταν συνδεδεμένη με το μεγάλο πρόγραμμα 'πόλεμος κατά της φτώχειας'· στην Αγγλία το πρότυπο 'customer-contractor'· στη Γαλλία το 'συμβόλαιο'· και στη Σουηδία η 'ερευνητική πολιτική κατά τομείς'. Επίσης ειδικά συντονιστικά όργανα που διαχειρίζονται κεντρικά τις 'απαιτήσεις' και τις 'προμήθειες', όπως στην Αγγλία ο κρατικός οργανισμός Social Science Research Council [SSRC] (1965) ή στη Γαλλία ο Οργανισμός για Εφαρμοσμένη Έρευνα στην Οικονομία και την Κοινωνική Ανάπτυξη CORDES (1969).

3. Η προσφορά των εμπειρικών κοινωνικών ερευνών, τόσο για την κατανόηση της κοινωνίας όσο και για την εξέλιξη της επιστήμης, μπορεί να ταξινομηθεί κατά διαφορετικούς τρόπους. Ο P. Rossi (1981: 284) αναφέρεται σε τρεις γενικές κατηγορίες: α) συλλογή και παραγωγή πληροφόρησης· β) αποτίμηση της κοινωνικής πολιτικής· και γ) κατασκευή εμπειρικά βασιζόμενων προτύπων για κοινωνικά φαινόμενα. Μια άλλη, πιο αναλυτική εκδοχή από τους Scott & Shore (1979: 36-37) υποστηρίζει ότι η κοινωνιολογία (θεωρία, παραγόμενη γνώση και μέθοδοι εμπειρικής έρευνας) μπορεί να είναι χρήσιμη στη διαμόρφωση της πολιτικής και στην πρακτική εφαρμογή της κατά πέντε τρόπους. 1. Με το να *διαφωτίζει* τους εμπλεκομένους (πολιτικούς, διοικητικούς υπαλλήλους κ. ά.) σχετικά με τις κοινωνικές συνθήκες που υπάρχουν. 2. Με το να προσφέρει *ουσιαστικές ιδέες* στη διαμόρφωση προβληματισμού ιδιαίτερα για ζητήματα πολιτικής φύσης. 3. Με το να εφοδιάζει με *πληροφόρηση* ικανή να βοηθήσει στη διαμόρφωση της απόφασης αναφορικά με κάποιο συγκεκριμένο πρόβλημα. 4. Με το να *αξιολογεί* προγράμματα που βρίσκονται σε εξέλιξη ή έχουν ολοκληρω-

θεί. 5. Με το να προσφέρει πιο ολοκληρωμένη και *βαθύτερη κατανόηση* της πολιτικής νοούμενης ως κοινωνικής διαδιακασίας.

Ποια είναι όμως η συγκεκριμένη συμβολή της κοινωνικής έρευνας στη διαμόρφωση της πολιτικής; Πώς μπορεί να επηρεάζει ώστε να συμμετέχει η κοινωνική έρευνα στη διαμόρφωση της πολιτικής των κυβερνήσεων, των πολιτικών κομμάτων, των εργατικών σωματείων βιομηχανίας κ.λπ.; Ίσως εδώ να είναι διαφωτιστική η ταξινόμηση που παραθέτει ο Bulmer (1982: κεφ. 7) ο οποίος χρησιμοποιεί *τρεις βασικούς τύπους ανάλυσης* (παραγωγή εμπειρικών δεδομένων, ερμηνευτική κατανόηση, αιτιακή ανάλυση) και *τρία είδη στόχων* (πληροφόρηση και παρακολούθηση των διακυμάνσεων συγκεκριμένων κοινωνικών και λοιπών μεγεθών, στρατηγική ανάλυση συγκεκριμένων προβλημάτων, επιστημονικό έλεγχο) που μπορεί να επιδιώκει η εμπειρική έρευνα. Ο συνδυασμός τους μας παρέχει έξι είδη ερευνών που συμβάλλουν με συγκεκριμένη γνώση στη διαμόρφωση πολιτικής: 1) Έγκυρα εμπειρικά δεδομένα (δημογραφικά, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά κ.λπ.). 2) Στοιχεία με επιστημονική εγκυρότητα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην πολιτική επιχειρηματολογία για την επιλογή συγκεκριμένων πρωτοβουλιών και πολιτικών ως προς την αντιμετώπιση ενός προβλήματος· π.χ., κυβερνητικά όργανα, πολιτικά κόμματα, συνδικαλιστικά σωματεία που παραγγέλλουν έρευνες οι οποίες επικεντρώνουν την ανάλυσή τους σε συγκεκριμένες πλευρές ενός προβλήματος παρέχοντας έτσι στοιχεία για τα ενδιαφέροντά τους. 3) Έρευνες τακτικής που τροφοδοτούν τις κυβερνήσεις και τη βιομηχανία με γνώση η οποία ανταποκρίνεται άμεσα στις εκτελεστικές και οικονομικές τους ανάγκες και λειτουργίες· στην περίπτωση αυτή χρησιμοποιείται ένα αναλυτικό πλαίσιο που απουσιάζει από τις έρευνες της πρώτης περίπτωσης. 4) Αξιολόγηση προγραμμάτων. 5) Έρευνα διαντίδρασης διαφόρων παραγόντων και ενδιαφερόντων που επηρεάζουν τη διαμόρφωση και υλοποίηση συγκεκριμένης πολιτικής στην επίλυση ενός προβλήματος· στην προκειμένη περίπτωση η κοινωνική έρευνα είναι ένας από τους παράγοντες που συμμετέχουν. Η επίδρασή της σ' αυτή την περίπτωση ποικίλλει. 6) Διαμόρφωση εννοιών. Η έρευνα συμβάλλει στον ορισμό ενός κοινωνικού προβλήματος και επηρεάζει το ερμηνευτικό πλαίσιο. Αυτό δεν επιτυγχάνεται με μία μόνον έρευνα αλλά με περισσότερες και σε συνδυασμό με άλλη πληροφόρηση και γνώση σχετική με παράγοντες και συμφέροντα που μπορούν να επηρεάσουν την έκβαση των πραγμάτων.

Αναφορικά με τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις, ακολουθείται εδώ η ορολογία και η επιλογή 'Προτύπων εφαρμοσμένων κοινωνικών επιστημών' ['Models of Applied Social Science'] του Ch. Bryant (1995: 123-150). Οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις ή τα μεθοδολογικά πρότυπα που αναφέρονται είναι το 'πρότυπο της κοινωνικής μηχανικής' ['social engineering'], το 'πρότυπο διαφώτισης' ['enlightenment'], το 'πρότυπο διαντίδρασης' ['interaction'] και εκείνο της 'διπλής ερμηνευτικής' ή, όπως προτιμάει ο Giddens, το 'διαλογικό πρότυπο εφαρμοσμένης κοινωνικής επιστήμης'. Σε όλες αυτές τις ταξινομήσεις γνώσεων και προτύπων η επιρροή της Weiss είναι εμφανής. Είναι περιττό *να τονισθεί ότι θα μπορούσε κανείς να προσθέσει και πολλές άλλες προσεγγίσεις, ή πρότυπα.*

4. Πολλοί αποδίδουν μια ευρεία ερμηνεία του προτύπου 'διαφώτισης'. Για τους Lindblom & Cohen (1979: 73) όταν κανείς αναζητά παραδείγματα κοινωνικής έρευνας που συνέβαλαν στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων, δεν θα τα βρει στην προσφορά της 'κοινωνικής μηχανικής' στη διαμόρφωση της πολιτικής, αλλά στη θεμελιώδη διαφώτιση της σκέψης που παρέχεται από κοινωνικούς ερευνητές όπως οι Adam Smith, Marx, Freud και Dewey.

5. Για την παρουσίαση των μεθοδολογικών διαδικασιών, των κανόνων και ηθικών αρχών που διέπουν την 'έρευνα για δράση', βλ. Swedner 1978: 41επ.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Abell, P. (1990). 'Methodological Achievements in Sociology over the Past Five Decades with Special Reference to the Interplay of Quantitative and Qualitative Methods', στο Bryant, C. & Becker, H. (επιμ.), *What Has Sociology Achieved?*, London: Macmillan.

Αραγεώργης, Α. (2009). 'Βασική και Εφαρμοσμένη Έρευνα: Μια χρήσιμη ασάφεια', *Σύγχρονα Θέματα*, 105:15-24.

Becker, H. (1990). 'Achievement in the Analytical Tradition in Sociology', στο Bryant, C. & Becker, H. (επιμ.), *What Has Sociology Achieved?*, London: Macmillan.

Berelson, B. & Steiner, G. (1964). *Human Behavior. An Inventory of Scientific Findings*, New York: Harcourt, Brace & World.

Berger, P. & Luckmann, T. (1967). *The Social Construction of Reality*, London: Allen Lane.

Bryant, C. (1995). *Practical Sociology. Post-empiricism and the Reconstruction of Theory and Application*, Cambridge: Polity Press.

Bryant, C. & Becker, H., (επιμ.) (1990). *What Has Sociology Achieved?*, London: Macmillan.

Bulmer, M, (1990), 'Successful Applications of Sociology', στο Bryant, C. & Becker, H. (επιμ.), *What Has Sociology Achieved?*, London: Macmillan.

Bulmer, M. (1982). *The Uses of Social Research. Social investigation in Public Policy-Making*, London: Allen and Unwin.

Coleman, J. (1972). *Policy Research in the Social Science*, Morristown, NJ: General Learning Systems.

Coleman, J. (1980). 'The Structure of Society and the Nature of Social Research', *Knowledge* 1: 333-350.

Coleman, J. (1986). 'Social Theory, Social Research and a Theory of Action', *American Journal of Sociology*, 91, 6: 1309-1335.

Coniavitis, T. (1984). *Metodologisk pluralism. Till kritiken av den existerande sociologin*, Uppsala: Acta Universitatis Uppsaliensis.

Coniavitis, T. & Ahrne, G. (2006). 'Samhälle, globalisering och generell sociologisk teori', *Working Paper Series* No 6, Dept of Sociology Stockholm: Stockholm University.

Dahl, R. (1956). *A Preface to Democratic Theory*, Chicago: University of Chicago Press.

Dahlström, E. (1979). 'Samhällsforskning, samhälle och politik', Report 54, Department of Sociology, Gothenburg: University of Gothenburg.

Dror, T. (1972). 'Social science meta-policy: Some concepts and applications', στο Cherns, A.B., Sinclair, R. & Jenkins, W.I. (επιμ.) *Social Science and Government. Policies and Problems*, London: Tavistock.

Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity.

Goldschmidt, D. (1972). 'The need for and provision of social science manpower', στο Cherns, A.B., Sinclair, R. & Jenkins, W.I. (επιμ.) *Social Science and Government. Policies and Problems*, London: Tavistock.

Gouldner, A. (1970). *The Coming Crisis of Western Sociology*, London: Heinemann.

Gustavsson, G. (1971). *Debatten om forskningen och samhället*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Hobsbawm, E. (2004). *Η Εποχή των άκρων*, Αθήνα: Θεμέλιο.

Janowitz, M. (1970). *Political Conflict. Essays in Political Sociology*, Chicago: Quadrangle Books.

Kaplan, A. (1964). *The conduct of inquiry*, Scranton: Chandler Publishing Company.

Κατσούλης, Ηλ. (1993). 'Το αίτημα της αξιολογικής ουδετερότητας', στο *Κοινωνικές Επιστήμες: σε αναζήτηση του πολιτικού*, αφιέρωμα του περιοδικού *Διαβάζω*: 31-75.

Katz, E. & Lazarsfeld, P. (1955). *Personal Influence*, New York: Free Press.

Κονιαβίτης, Θ. (1993). *Πλουραλισμός στην Κοινωνιολογία. Μεθοδολογική προσέγγιση*, Αθήνα: Οδυσσέας.

Κονιαβίτης, Θ. (2005). 'Κοινωνία και Περιβάλλον Επαναπροσδιορισμός των Κοινωνικών Επιστημών', στο Ανθοπούλου, Θ. & Παπαδοπούλου, Δ, (επιμ.), *Περιβάλλον και κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg.

Lasswell, H. (1951). 'The Policy Orientation', στο Lerner, D. & Lasswell, H. *The Policy Sciences. Recent Developments in Scope and Method*, Stanford: Stanford University Press.

Lerner, D. & Lasswell, H. (1951). *The Policy Sciences. Recent Developments in Scope and Method*, Stanford: Stanford University Press.

Lindblom, C. & Cohen, D. (1979). *Usable Knowledge. Social Science and Social problem Solving*, New Haven and London: Yale University Press.

Lundberg, G., Schrag, C. & Larsen, O. (1947). *Sociology*, New York: Harper.

Lynd, R. (1939/1964). *Knowledge for What? The place of Social Science in American Culture*, New York: Grove.

Madge, J. (1963). *The Origins of Scientific Sociology*, London: Tavistock.

Marshall, G. (1990). *In Praise of Sociology*, London and New York: Routledge.

Merton, R. (1976). *Sociological Ambivalence and other Essays*, New York: The Free Press.

Mills, C.W. (1959). *The Sociological Imagination*, New York: Grove Press.

Myrdal, G. (1944). *An American dilemma: The negro problem and modern democracy*, New York: Harper & Bros.

Myrdal, G. (1968). *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen*, Stockholm: Rabén & Sjögren.

Neurath, O. (1973). *Empiricism and Sociology*, Boston-USA: D. Reidel Publishing Company.

Parsons, T. (1966). *Societies, Evolutionary and Comparative perspectives*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Parsons, T. (1971). *The System of Modern Societies*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Popper, K. (1969a). *The Poverty of Historicism*, London: Routledge.

Popper, K. (1969b). *The Open Society and its Enemies*, London: Kegan Paul.

Popper, K. (1992). *In Search of A Better World*, London: Routledge.

Popper, K. (1994). *The Myth of the Framework. In defence of science and rationality*, σε επιμ. Notturno, M.A., London: Routledge.

Rein, M. & Schon, D. (2008). 'Frame-reflective policy discourse', στο Wagner, P., Weiss, C.H., Wittrock, B. & Wollman, H. (επιμ.), *Social Sciences and Modern States. National Experiences and Theoretical Crossroads*, Cambridge. Cambridge University Press.

Ritzer, G. (επιμ.) (1990). *Frontiers of Social Theory. The New Syntheses*, New York: Columbia University Press.

Rossi, P. (1981). 'Applied Sociology' στο Short, J. (επιμ.), *The State of Sociology. Problems and prospects*, London: Sage.

Rossi, P. (1956). 'Methods of Social Research', στο Zetterberg, H. (επιμ.), *Sociology in the United States of America. A trend report*, Paris: UNESCO.

Scott, R. & Shore, A. (1979). *Why Sociology Does Not Apply: A Study of the Use of Sociology in Public Policy*, New York: Elsevier.

Stouffer, S., Guttman, L., Suchman, E., Lazarfeld, P., Star, S. & Clausen, J. (1950). *Measurement and Prediction*, Princeton: Princeton University Press.

Swedner, H. (1978). *Sociologisk metod. En bok om kunskapsproduktion och förändringsarbete*, Lund: LiberLäromedel.

Trist, E. (1972). 'Types of output mix of research organizations and their complementarity', στο Cherns, A.B., Sinclair, R. & Jenkins, W.I. (επιμ.) *Social Science and Government. Policies and Problems*, London: Tavistock.

Turner, S.P. & Turner, J.H. (1990). *The Impossible Science. An Institutional Analysis of American Sociology*, Newbury Park: Sage.

Wagner, P., Weiss, C.H., Wittrock, B. & Wollman, H. (2008). 'The policy orientation: legacy and promise', στο Wagner, P., Weiss, C.H., Wittrock, B. & Wollman, H. (επιμ.) *Social Sciences and Modern States. National Experiences and Theoretical Crossroads*, Cambridge: Cambridge University Press.

Wallace, W. (1971). *The Logic of Science in* Sociology, New York: Alberton.

Weiss, C.H. (1979/1991a). 'The Many Meanings of Research Utilization', στο Anderson, D. & Biddle, B. (επιμ.), *Knowledge for Policy*, London: Falmer Press.

Weiss, C.H. (1980/1991b). 'Knowledge Creep and Decision Accretion', στο Anderson, D. & Biddle, B. (επιμ.), *Knowledge for Policy*, London: Falmer Press.

Weiss, C.H. (2008) 'Policy research: data, ideas, or arguments?', στο Wagner, P., Weiss, C.H., Wittrock, B. & Wollman, H. (επιμ.), *Social Sciences and Modern States. National Experiences and Theoretical Crossroads*, Cambridge: Cambridge University Press.

Wittrock, B. (2008). 'Social knowledge and public policy: eight models of interaction', στο Wagner, P., Weiss, C.H., Wittrock, B. & Wollman, H. (επιμ.), *Social Sciences and Modern States. National Experiences and Theoretical Crossroads*, Cambridge: Cambridge University Press.

Zetterberg, H. (1956). 'A Guide to American Sociology 1945-1955', στο Zetterberg, H. (επιμ.), *Sociology in the United States of America. A trend report*, Paris: UNESCO.

Zetterberg, H. (1962). *Social Theory and Social Practices*, New York: The Bedminster Press.